

2019-05

jaargang 50
nummer 05
juni 2019

De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

Themanummer: Vrijheid van meningsuiting

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Meningsuitingen Domela Nieuwenhuis
Van Godsdienstles naar Levensbeschouwing
Verlicht borrelen in Den Haag

Aanvullingen op een nieuwe seculiere grondwet
Meer gedachten over dierproeven
Priesters die uit de Roomsche Kerk treden 3

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 CA Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20:00-22:00 u. inloop vanaf 19:30 u.
kosten €3,--,
drankjes voor eigen rekening

**Kijk altijd op de web-site
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie.**

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voorzijde: Algemene Jaarvergadering 2019

Achterzijde: Algemene Jaarvergadering
2019, boven: Stanley Bakker en Anton van
Hooff, onder: Bert Gasenbeek, Marjan
Hoogeboom

De Vrijdenker

jaargang 50 • nummer 05 • juni 2019

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pagina
• Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
• Meningsuitingen van Domela Nieuwenhuis	<i>Louis van Koert</i>	3
• Een mening	<i>Sicco Polders</i>	4
• Van godsdienstles naar levensbeschouwing	<i>Anton van Hooff</i>	6
• Verlicht borrelen in Den Haag	<i>René van Elst</i>	10
• Aanvulling op een nieuwe seculiere grondwet	<i>Maarten Gorter</i>	11
• Meer gedachten over dierproeven	<i>Piet Borst</i>	13
• Antwoord op Piet Borst	<i>Sicco Polders</i>	14
• <i>Adel van de geest</i>	<i>Enno Nuy</i>	15
• Reactie op <i>Wel of niet plaatsen?</i>	<i>Ed Huitenga</i>	17
• Waarom wij priesters uit de Roomsche Kerk treden (3)	<i>Jos van Veen</i>	17
• Verslag van de jaarvergadering van De Vrije Gedachte	<i>Dik Kruithof</i>	21
• Oproep Human (ingez. med.)	<i>Human</i>	22
• Kleurplaat, Mysterie der Drie-éénheid	<i>Anton van Hooff</i>	23
• De auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	24

Themanummer: Vrijheid van meningsuiting

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod. Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers! Meld je aan op de site www.devrijgedachte.nl of via info@devrijgedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar
verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de
vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredactie
Raymond van Es – hoofdredactie
Maarten Gorter
Anton van Hooff
Sicco Polders
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch
Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek,
Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding op pag. 1!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op
het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b.
digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

*De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door
auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of
gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven.
De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de
verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.*

INFORMATIE De Vrije Gedachte

**De vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte**
is opgericht in 1856
onder de naam **De Dageraad.**

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jacques Honkoop – penningmeester /
vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde

Kruithof - Honkoop - Korteweg - Van Langevelde - Bakker

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch
Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek,
Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- **Website:**
devrijegedachte.nl
- **YouTube-kanaal:**
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- **Facebook-pagina:**
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

Meningsuitingen van Domela Nieuwenhuis

Louis van Koert

Over de meningen die **Ferdinand Domela Nieuwenhuis** in alle vrijheid naar voren dacht te mogen brengen, is al veel geschreven. Maar soms kom je nog wel eens iets tegen dat je eerder ontging. Zo vond ik onlangs tussen mijn boeken een nogal vergeeld maar nog goed leesbaar exemplaar uit 1917 met de titel "Het Leven van Jezus". Het bleek een uitgave van de Roode Bibliotheek te Amsterdam en dat verminderde mijn verbazing enigszins. Want het was afkomstig uit mijn ouderlijk huis, en daarin had religie hooguit een historische betekenis. Onverdeeld naar de Openbare Lagere School was het motto dat daar opgeld deed. Maar het boek of beter gezegd het boekje, want het telt niet meer dan 88 bladzijden, bleek geschreven door de Theoloog, Vrijdenker, Socialist en Anarchist, Ferdinand Domela Nieuwenhuis. De ondertitel luidt "Een Historisch-Kritische Beschouwing ter Ontwikkeling van de Arbeidende Klasse".

De inhoud lijkt in strijd met de Wet op Godslastering uit 1886. Toch, zoals van een voormalige dominee verwacht mag worden, komen in negen hoofdstukken tal van ongerijmdheden, onnauwkeurigheden en verzinsels uit de Bijbel voorbij. Maar Jezus zelf wordt, ontdaan van fabels, door Domela gepresenteerd als een vroege socialist. In de slotbeschouwing laat hij Jezus zelf aan het woord komen in een zaal waar hij de daar gezeten Hoogepriester, de Koning en zijn ook aanwezige volgelingen zo toespreekt: *"Ziet wat zij van mij gemaakt hebben. Van mij een ongeletterde werkman en een zwervende prediker hebben zij een Koning gemaakt, van een mens een God en van een prediking van verdraagzaamheid een vervolgende Kerk, van een Leven een Leerstelsel, en van een voorbeeld een Kerkgenootschap. Hier sta ik, Jezus de zoon van Jozef en Maria zoals ik op Aarde leefde, arm, ongeleerd, een man van het volk en openlijk socialist in een open oorlog met de aanzienlijke mannen en vrouwen van mijne maatschappij, een vijand van vormen, van geloofsartikelen, van priesterlijke deftigheid. En dáár voor U hebt gij mijn hedendaagse Karikaturen, met kostbare kleederen en steenen behangen; het uit-sluitende kerkelijke christendom en een hernieuwd farizeëndom. Op U en op mannen zoals U rust de taak de mensen terug te voeren tot mijne leer. En zo gij om mijne leer te bevestigen de stichter ervan vergeet en haar naar andere namen noemt dan de mijne, laat het zo zijn. De wereld heeft de zaak en niet de benaming van noode en gelijkheid aan Christus, géén kerkelijk christendom is de beste Heiland der wereld".*

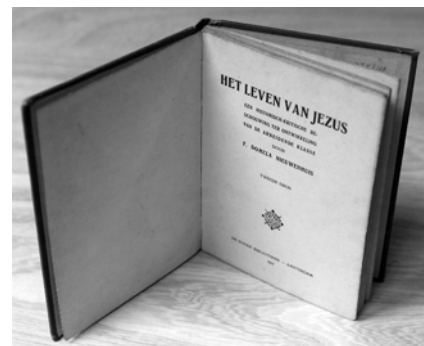
Het boekje uit 1917 is een tweede druk, wat er op lijkt te duiden dat ontheiliging van de Christus Koning, de Zoon van God toen niet of niet meer strafbaar zou zijn. Toch verbaast dat, want in 1931 lijdt De Vrije Gedachte bij de behandeling van de Wet op Godslastering nog een nederlaag zoals de Vrijdenkers werkgroep Kerk en Staat in 1998 noteert.*) Het bleef verboden zich in het openbaar mondeling of schriftelijk of door afbeelding op krenkende wijze uit te laten over

godsdienstige zaken. Doch Gods zoon als socialist van het eerste uur kon er 14 jaar eerder kennelijk wel mee door. In 1881 werd ook Majesteitsschennis bij Wet verboden en dat leverde FDN in 1886 wel een veroordeling op. In het mede door Domela opgerichte tijdschrift **Recht voor Allen** werd bij de intocht in Amsterdam Koning Willem III beschreven als iemand *"waarover de grote bladen slechts zinneloze en zouteloze berichten publiceren omtrent handelingen van Zijne Majesteit die noch eerbied noch toewijding noch enige geestdrift kunnen uitlokken voor iemand die zo weinig van zijn baantje maakt"*.

Dat leverde hem niet als schrijver maar wel als uitgever een jaar gevangenisstraf op wegens Majesteitsschennis. Maar ook steunbetuigingen en druk bezochte protestvergaderingen, in Walhalla, het bolwerk van de Sociaal Democratische Bond in Den Haag. De oproepen hiervoor vermeldden over de S.D.B.: *Niet goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 23 maart 1884*. In 1887 moest Domela voor dat niet door hem geschreven artikel toch zeven maanden de gevangenis in, want op 31 augustus, de verjaardag van de Kroonprinses, volgde gratieverlening. Toch duurt het, in tegenstelling tot 1917, toen Jezus als socialist werd opgevoerd, nog meer dan honderd jaar alvorens ook Majesteitsschennis niet meer strafbaar wordt gesteld, al blijkt dat voor Belediging nog niet op te gaan.

*) Zie "Schendingen van de Scheiding tussen Kerk en Staat".

(Collectie R. van Elst)

Een mening

Sicco Polders

Al bijna twintig jaar sta ik achter de bar in de binnenstad van Amsterdam. Daar hoor ik veel meningen, wat niet altijd bijdraagt aan een goed gemoed. De Franse filosoof René Descartes (1596/1650) geloofde dat niets ter wereld zo rechtvaardig is verdeeld als het gezond verstand: iedereen meent er goed van voorzien te zijn.[1] Zo is het ook met meningen. Niemand vindt van zichzelf dat-ie een slechte mening heeft. Ook ik niet. Maar er zijn natuurlijk wel slechte meningen. Wat maakt een mening nu goed of slecht?

Goede of slechte mening?

Een mening is een standpunt waarmee wordt aangegeven hoe ergens over wordt gedacht, idealiter onderbouwd. Geroepoeter op sociale media is het ventileren van een mening maar nog niet het uiten van een standpunt, onderbouwd met argumenten. Een mening is per definitie geen feit. Twee plus twee is vier, is een feit. Ik weet dat. Ik zeg niet, dat ik *meen* dat twee plus twee gelijk is aan vier. Diegene die een mening uit, kan zich zeker voelen van zijn mening, maar die zekerheid is een fantasma. De mening kan altijd fout blijken te zijn, evenals feiten, die kunnen worden ingehaald door nieuwe kennis. Maar er is wel een hiërarchie van onzekerheid. Feiten staan aan de top, de mening bungelt daar wat troosteloos onder. Zij wil graag aan de top komen, maar zal die nooit bereiken. Feiten zijn ook neutraler dan meningen. Ze dienen niet ter bevestiging van onze identiteit. Meningen soms wel. Natuurlijk kunnen we harde feiten uit wantrouwen of religieus dogma afwijzen, bijvoorbeeld dat de aarde rond is of dat evolutie bestaat, maar vaak blijft dat beperkt tot de dorpsgek of een zeloot. Het is een verontrustende ontwikkeling dat tegenwoordig steeds meer gekken en zeloten in het dorp lijken te wonen.

Een mening is meestal een uiting van een moreel standpunt, we vinden iets goed of slecht. Bijvoorbeeld: "Een muis is een prooidier dus het is goed er proeven mee te doen." Het is een amoreel feit dat de muis veelal prooi is, maar dit betekent nog niet dat het goed is dat wij proeven doen met muizen. De **Schotse filosoof David**

Hume (1711-1776) beschreef in zijn *A Treatise of Human Nature* [2] overtuigend dat we nooit mogen redeneren van 'zijn' naar 'behoren te zijn'. Feiten van de werkelijkheid zijn geen morele waarden. Dat een muis vaak geen lang leven heeft (feit) betekent nog niet dat het geoorloofd is hem of haar te do-

den in naam van de wetenschap en/of de menselijke gezondheid. Er zijn geen morele feiten, zoals die er binnen de natuurwetenschap of de wiskunde wel zijn. Kunnen we dan niets zeggen over de kwaliteit van een mening? Natuurlijk wel. Zoals gezegd, een mening is een standpunt onderbouwd door argumenten, en deze kunnen goed of slecht zijn. Vergelijken we een standpunt met een huis, dan is het argument de fundering. Een slechte fundering maakt een huis wankel, al kan de bewoner zich er thuis voelen; een slecht argument maakt een standpunt zwak, al is de redenaar ermee in zijn nopjes. Argumenten kunnen we beoordelen, meningen ook, afhankelijk van de waarde van de argumenten. Dat kan met behulp van de logica en op basis van afspraken die we hebben gemaakt over de regels van argumenteren. Nu volgt een kort, en zeker geen uitputtend overzicht van veelgebruikte, slechte argumenten.

Drogredenen

Slechte argumenten zijn niet altijd goed te herkennen. Dat maakt ze een sterk retorisch middel. Een argument dat aanvaardbaar lijkt, maar waar bij nader inzien toch iets niet aan klopt, is een drogreden. Het is een bedrieglijke redenering. Ik noem eerst een paar veel voorkomende argumenten die logisch inconsistent zijn. Ten eerste de overhaaste generalisatie. Op basis van een aantal ervaringen of waarnemingen wordt een algemene uitspraak gedaan. Op basis van twee slechte ervaringen met scooterrijders kwam ik tot de slotsom dat de samenleving steeds hufteriger werd. Een veelvoorkomende argumentatiestructuur omdat het de wereld lekker overzichtelijk maakt. Maar het limiteert ons wereldbeeld als we op basis van een aantal ervaringen tot een algemene conclusie komen. Daardoor kan veel verloren gaan, niet in het minst het openhouden van de mogelijkheid dat het ook weleens anders zou kunnen zijn. Zo bezien is het een dogmatische manier van redeneren. De wetenschappelijke methode is gebaseerd op deze inductieve manier van redeneren, die we niet zomaar kunnen verwerpen, mede omdat we ons kunnen afvragen of het aantal waarnemingen niet altijd te klein is om absolute zekerheid te hebben. Dan blijven er geen wetenschappelijke uitspraken meer over. Dit bekende inductieprobleem van de eerder genoemde Hume deed de Amerikaanse filosoof Willard V. Quine (1908/2000) in de vorige eeuw verzuchten: "The humean predicament is the human predicament." (De netelige positie van Hume is de netelige positie van de mensheid)

Een tweede veel gebruikte drogredenering is de 'post hoc, ergo propter hoc' ('Na dit, dus vanwege dit'). Fenomenen die elkaar opvolgen hoeven niet oorzakelijk met elkaar in verband te staan. Wanneer ik om beter te kunnen slapen kruidentheet drink en ik vervolgens beter slaap, betekent niet dat de thee daar de oorzaak van was. Andere omstandigheden kunnen mijn nachtrust hebben verbeterd. We leggen graag oorzakelijke verbanden terwijl daar niet altijd bewijs voor is. Bidden ontleent hier mede zijn populariteit aan. Trouwens, het bestaan van een god wordt beargumenteerd met talloze drogredenen.

Ik noem er een paar. Het 'argument van onwetendheid': het is niet bewezen dat god niet bestaat dus hij bestaat. Deze lijkt op 'de omkering van de bewijslast': bewijs maar dat god niet bestaat. En we kennen natuurlijk allemaal de 'ad populum': miljarden mensen geloven in een god dus zal hij wel bestaan, en de 'ad baculum': zij die niet geloven zullen eeuwig branden in de hel.

Als laatste van de logische redeneerfouten noem ik de 'non sequitur' ('het volgt er niet uit'): uit de premissen volgt niet logischerwijs de conclusie. Een simpel voorbeeld: 'Als de bus komt (p), ben ik op tijd (q)'. Ook te noteren als: 'als p, dan q'. De bus is gekomen dus ben ik noodzakelijkerwijs op tijd.

$$\begin{array}{c} \text{als } p, \text{ dan } q \\ p \\ \hline q \end{array}$$

Een logisch geldige redenering waarbij de conclusie uit de premissen volgt. Maar betekent dit ook, dat als de bus niet komt, ik niet op tijd ben? Met andere woorden,

$$\begin{array}{c} \text{als } p, \text{ dan } q \\ \text{niet } p \\ \hline \text{niet } q \end{array}$$

Nee, misschien krijg ik wel een lift. Hetzelfde geldt voor: 'als de bus komt (p), ben ik op tijd (q)', 'ik ben op tijd (q)' dus 'de bus is gekomen':

$$\begin{array}{c} \text{als } p, \text{ dan } q \\ q \\ \hline p \end{array}$$

Op tijd zijn gekomen betekent niet per se dat de bus is gekomen, ook nu heb ik misschien wel een lift gehad.

Nu denkt u wellicht, middelbare school logica, wat moet ik ermee? Toch is het verbazingwekkend hoe vaak deze drogredenen voorkomen en als geldige argumenten worden beschouwd. Het is dan ook goed ze te kunnen ontmaskeren. Bijvoorbeeld: als het zo is dat een grote toestroom van vluchtelingen (p) de arbeidsmarkt onder druk (q) zet, betekent dit niet, dat wanneer de arbeidsmarkt onder druk staat de grote stroom vluchtelingen daar de oorzaak van is. Er kunnen heel andere oorzaken zijn. Zoals we net al zagen volgt uit 'als p, dan q' niet dat 'wanneer q dan p'.

Nog meer drogredenen

Een aantal retorisch sterke drogredenen zijn: het hellend vlak, het onterechte beroep op autoriteit en de stroman. Het hellend vlak is vaak te horen in discussies over euthanasie of embryoselectie. Redeneringen als "Straks gaan we ook nog bejaarden met een griep over de kling jagen" of "Dan krijgen we allemaal blonde, blauwogige kinderen". Met andere woorden, als we A toestaan is er een groot risico dat op den duur het ongewenste Z gebeurt. Maar dan wordt vergeten dat al die tussenstappen nog moeten worden verwezenlijkt. Het is een succesvol toegepaste drogreden, want we zijn gevoelig voor doemscenario's. Daarbij zit er soms maar een klein ver-

schil tussen een irreëel hellend vlak en een reële bezorgdheid.

Het onterechte beroep op autoriteit is herkenbaar aan uitspraken als: "Het is wetenschappelijk bewezen dat" of "Neem dat maar van mij aan". Dit argument is een drogreden, afhankelijk van de context. Als tijdens een discussie onder priesters over het celibaat een priester een beroep doet op de autoriteit van de paus om zijn standpunt te staven, is dat geen onterecht beroep op autoriteit. Neem ik als atheïst deel aan het gesprek, dan weer wel. Johan Cruijff als autoriteit aanhalen tijdens een discussie over de buitenspelregel bij voetbal is geloofwaardiger dan tijdens een discussie over economie. En een drogreden die bijna altijd het gewenste effect sorteert, is het standpunt van de ander verzwakken: de stroman. We verdraaien het argument van de ander tot een zwakker alternatief, dat we vervolgens gemakkelijker onderuit kunnen halen. Bijvoorbeeld, wanneer er tegen de evolutieleer wordt ingebracht dat "de mens dus een aap is". Wat iets anders is dan dat we dezelfde gemeenschappelijke voorouders hebben als apen, zoals we die ook delen met slakken konijnen.

Drie populaire drogredenen zijn de persoonlijke aanval, het valse dilemma en de valse analogie. Om een standpunt kracht bij te zetten kan iemands intelligentie

worden betwist, "Dat snapt een kleuter nog", of iemands intentie, "Natuurlijk ben je voor meer politie op straat, je bent zelf agent". Veelgehoord is ook de 'tu quoque' (jij ook). Het standpunt van de gesprekspartner is dan minder valide omdat het niet zou overeenkomen met zijn eigen gedrag. Als toenmalig PvdA wethouder Rob Oudkerk tegen

tippelzones had gepleit, was hij een gemakkelijke prooi geweest door slechts zijn verleden als bezoeker van hoerprostituees op te rakelen.

Het vals dilemma is de zaken zo voorstellen alsof er maar twee keuzes zijn, terwijl er meerdere zijn. Ook hier weer een simplificatie van de werkelijkheid die genuanceerder is dan we graag zien. "We bouwen die muur of worden overspoeld door Mexicaanse immigranten" of "Het is vrijheid of islam(isering)".

De valse analogie is het vergelijken van twee zaken die bij nader inzien niet vergelijkbaar zijn. Veganisten maken er soms gebruik van. Om hun punt te verduidelijken dat het eten van dieren, die immers kunnen lijden, moreel verwerpelijk is, trekken ze de vergelijking met de holocaust. Maar dat dieren kunnen lijden, maakt ze nog niet tot mensen. Redenen genoeg om dieren lijden

te besparen waar mogelijk, maar het lijdende dier gelijkstellen met de lijdende mens is een verkeerde vergelijking. Natuurlijk, beide zijn diersoorten, maar ik veronderstel dat ook een veganist meer is begaan met zijn eigen soort. Is juist het volledig gelijkstellen van dier en mens niet immoreel? En als ze hun vergelijking serieus nemen, zouden ze dan niet de boeren met hun megastallen, de slachters in de abattoirs en alle andere medeplichtigen van deze grootschalige massamoord koste wat kost ervan moeten weerhouden hun gruwelijke praktijken voort te zetten? Veganisme zou best een moreel nulpunt kunnen zijn, maar vergelijk het eten en produceren van dieren, en hun massaslachting niet met de holocaust. Primo Levi was geen varken, een kuikentje is geen baby en een vleeseter geen nazi.

Hebben we eenmaal oog voor deze schijnargumenten dan valt op hoe vaak ze worden gebruikt ter onderbouwing van een mening. Het is handig een drogreden te herkennen, maar iemand van een drogredenering beschuldigen en vervolgens concluderen dat het daarmee verdedigde standpunt niet goed is, is zelf een drogreden. Uit het gebruik van een drogreden volgt niet per se dat het standpunt niet klopt. Er kunnen andere, wel goede argumenten zijn die iemands mening van een sterke onderbouwing kunnen voorzien.

Tegenspreken en weerleggen

Ik ben met opzet niet ingegaan op de vraag of de vrijheid van meningsuiting een groot goed is. Deze vrijheid is vergelijkbaar met het fundamentele recht kinderen te

nemen. Er zijn mensen van wie ik denk dat het beter is dat ze geen kinderen nemen, maar op basis van welk criterium en waar ligt de grens? Een dergelijke rigoreuze inperking van vrijheid heeft als gevaar dat de gevolgen ervan meer ellende veroorzaken dan voorkomen. Zo is het ook met meningen: er zijn mensen van wie ik denk dat het beter zou zijn als ze hun mening niet hadden mogen uiten, maar waar leg ik de grens? Wie mag wel zijn mening uiten en wie niet? Meningen kunnen gevaarlijk zijn – voorbeelden genoeg – maar het risico dat een samenleving loopt als de vrijheid van meningsuiting wordt ingeperkt – daar zijn nog veel zorgwekkender voorbeelden van te geven. Wel moeten we meningen op hun waarde beoordelen en de waardeloze links laten liggen. Het is een bedenkelijke ontwikkeling dat ongefundeerde meningen voor waardevol worden aangezien en vice versa. En dat zoveel lukrake meningen de ruimte en aandacht krijgen die ze helemaal niet verdienen. In het café knik ik meestal bevestigend als iemand weer eens zijn mening niet voor zichzelf kan houden, of ik ga ergens anders staan. In de echte wereld kom ik daar niet mee weg. Daar is, net als in het café, iedereen vrij zijn of haar mening te uiten, maar voel ik tegelijkertijd de plicht slecht onderbouwde meningen tegen te spreken. Het liefst met een goed onderbouwde mening.

[1] Descartes, R., De uitgelezen Descartes, Uiteenzetting over de methode, p.131

[2] Hume, D., Traktaat over de menselijke natuur, Uitg. Boom; Amsterdam, 2007.

Van godsdienstles naar levensbeschouwing

Mijn 'Van christen tot atheïst'

Anton van Hooff

Zeg niet dat ik niet mijn best op godsdienst heb gedaan. De negens en tiens op mijn rapporten van de Rooms-Katholieke Jongensschool H. Petrus Canisius in Den Haag getuigen ervan. Met de schoolkatechismus, een kwestie van stampen, had ik helemaal geen moeite, ook niet toen de vragen en antwoorden in de loop van de schooljaren steeds langer en gecompliceerder werden.

Godsdienstles op de lagere school

Zo was er het leerstuk van 'Eén God in Drie Personen'. Dit onbegrijpelijke dogma van de Heilige Drie-eenheid werd ons in de les zo duidelijk gemaakt: als je drie lucifers bij elkaar houdt en aansteekt, heb je maar één vlam. Deze waarlijk lumineuze illustratie werd gegeven door een van de kapelaans van de parochie waaronder onze lagere school viel. Het was de tijd dat onze moeder de Heilige Kerk nog dik in de geestelijken zat. Iedere pastoor had een stel kapelaans onder zich, die hoopten uit te vliegen en als bouwpastoor een nieuwe parochie te beginnen. Maar voorlopig moesten ze hun taak binnen de parochie vervullen, onder andere door jaarlijks op huisbezoek te gaan om ouders aan te sporen toch voor meer zieltjes van Gods favoriete signatuur, de roomse

natuurlijk, te zorgen. Ze hadden ook tijd om godsdienstles op school te komen geven. Behalve dat 'één-vlam-bij-drie-lucifers' herinner ik mij er niets van. Of ja, toch: we moesten eerbied hebben voor het moederschap.

Waarschijnlijk was het de aanzet tot seksuele voorlichting, maar erg duidelijk werd het allemaal niet, net zo min als de rol van de 'Moedermaagd' Maria.

We moesten allerlei geboden van buiten leren: de tien goddelijke en de vijf van Onze Moeder de Heilige Kerk.[1] Ook moesten we weten dat er zeven sacramenten waren, hoezeer de ketterse protestanten ook dat heilige aantal aanvochten. Het was en is moeilijk om

	Gedrag	Vlijt	Netheid	Kerkbezoek	Katechismus	Godsdienstl.
Tussenrapport	8	8	8	4	10	9
Kerstrapport	8	9	9	3	10	9
Tussenrapport	9	9	9	2	5	10
Paasrapport	9	9	9	3	4	10
Tussenrapport	9	9	9	x	10	
Eindrapport	9	9	9	4	9	9

1973 Mijn inmiddels afgebroken Petrus Canisiuschool met dochter Claudia voor de deur

daarvoor in de Bijbel rechtvaardiging te vinden. Bij een proefwerk werd ons gevraagd wanneer het huwelijk als sacrament werd ingesteld. Ik grabbelde in mijn brein: had Jezus aan het kruis hangend niet iets moois tussen Maria en Johannes gemaakt? Ja, dat moest het bewijs van bijbelsheid zijn. Ik was zeer teleurgesteld dat mijn creatieve exegese werd afgekeurd.[2] De katechismus geeft er trouwens geen antwoord op bij vraag 338, maar verklaart slechts:

Hoeveel Sacramenten heeft Christus ingesteld?
Christus heeft zeven Sacramenten ingesteld: het Doopsel, het Vormsel, het H. Sacrament des Altaars, de Biecht, het H. Oliesel, het Priesterschap en het Huwelijk.

Veelbetekenend komt het huwelijk achteraan huppelen. Ik weet nog steeds niet wat het goede antwoord had moeten zijn. Zit het in Matteüs 19:4-6 waar Jezus zegt dat God zelf gezegd heeft: 'Daarom zal een man zijn vader en zijn moeder verlaten en zich aan zijn vrouw hechten; en zij zullen tot één vlees zijn.' (Genesis 2:24)? Graag laat ik mij op dit punt alsnog theologisch bijscholen.

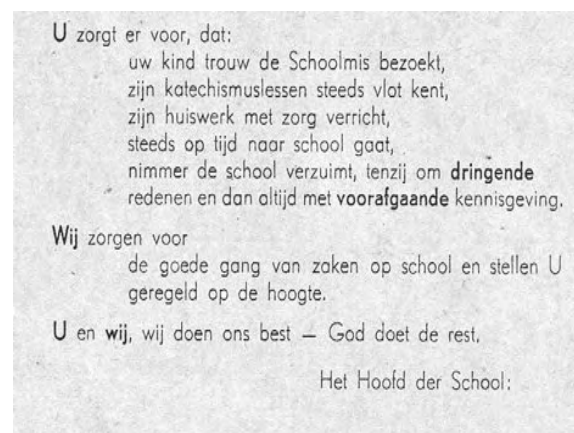
Op het Lyceum

Onze middelbare school, een van de eerste katholieke lycea die door leken werd geleid, had als enige geestelijke een moderator. Hij huisde in een bejaardentehuis dat door nonnen werd geleid. Alle jongens van de brugklas moesten daar in de kapel twee weken zijn misdienaars zijn. Dat betekende dat je over je kleren en onder de witte 'superplie' een zwarte toog moest dragen. Het dichtmaken met tientallen knoopjes vergde heel wat tijd. De toog die over je schoenen viel, was een linke dracht: als je de treden van het altaar opklom om het grote missaal naar de andere kant van het altaar te brengen, moest je uitkijken niet in de zoom te stappen en met boek en al ten val te komen. Je diende een beetje schoppend te lopen. Wat precies de bedoeling van deze korte dienst aan het altaar was, weet ik niet: moest je lekker worden gemaakt om daar later de centrale priesterplaats in te nemen?

Ook op het lyceum waren mijn cijfers voor godsdienst constant hoog. De moderator had zelf een lesboek geschreven, dat waarschijnlijk alleen op onze school werd gebruikt. Ik herinner me daarvan alleen dat je bij proefwerken vooral lange antwoorden moest

geven; het was een zwetsvak (waarschijnlijk geloofde de moderator het wel als hij een lang antwoord zag). Zeker in de bovenbouw durfden we het hem wat moeilijker te maken. Toen hij ons vertelde dat je wijwater mocht aanlengen mits de toegevoegde hoeveelheid de originele hoeveelheid niet overtrof, vroegen we: 'Maar als je nu de kraan constant laat lopen? Dan wordt er voortdurend nieuwe wijwater gemaakt, nietwaar? Zo kun je een wijwaterfabriek beginnen.'

We gingen ook op retraite. Iedereen deed dat in een of ander verband, katholieke vakbond, Mariacongregatie. De bedoeling van zo'n terugtrekking was religieuze versterking te krijgen, maar wat je achteraf alleen hoorde, was: 'En lekker dat we bij die paters/broeders/nonnen gegeten hebben.' We konden altijd met vragen bij de leider van de retraite terecht, werd ons aan het begin verzekerd. Wel, klasgenoot Jan van der Kolk en ik zaten, bij al het kwaad in de wereld, wel met de Almacht van God. Maar de 'retraiteur' – ik weet waarachtig niet wat de juiste naam was – wimpelde de vraag af. Veel later besepte ik dat hij natuurlijk zat te wachten op problemen rond de zonde des vlezes, hét specialisme van de Kerk.

Wij maakten van de laatste uitspraak in jeugdig blasfemie: 'Wij doen geen pest - God doet de rest'

Leraar op een oecumenische school

In het eerste studiejaar aan de Nijmeegse universiteit ging ik, getrouwd aan het eerste kerkelijke gebod, iedere zondag naar de mis. Het gebouw van de studentenkerk was door de paus zelf geschonken – later werd het de loge van de vrijmetselarij! – en de geestelijken golden als goed onderlegd en niet dogmatisch. Maar na enige zalvende preken geloofde ik het verder wel.[3]

Nadat ik mijn studie klassieken in het toen ongehoord snelle tempo van minder dan vijf jaar had voltooid, kon ik op mijn oude middelbare school in Rijswijk ZH als leraar terugkomen. Maar een woning zat er niet in. Toen hoorde ik dat het Nijmeegs Lyceum een classicus zocht. Ik belde om te vragen aan wie ik mijn sollicitatiebrief moest schrijven. 'Ach, kom maar meteen langs.' En zo werd ik binnen één dag leraar oude talen op een school die als oecumenische onderwijsinstelling uitzonderlijk was in het roomse monnikendam van het toenmalige Nijmegen – het Stedelijk Gymnasium, nu met circa 1300 leerlingen een van de grootste van die soort, stelde toen weinig voor.

11

KATECHISMUS

OF

CHRISTELIJKE LEER.

EERSTE LES.

Inleiding.

1. Waartoe zijn wij op aarde?
Wij zijn op aarde, om God te dienen en daar-
door in den hemel te komen.

Eerste vraag in de versie 1930

In de praktijk was het Nijmeegs Lyceum toen de school voor protestants Nijmegen. De godsdienstleraren waren doorgaans geflippte dominees. Wat had ik met hen te doen: één lesuur in de week voor een vak 'achter de streep' voor maximaal 26

verschillende klassen van 30 leerlingen! En op de ouderavonden kregen ze altijd op hun kop: hun werd verweten dat ze de leerlingen niet godsdienstig vormden – iets wat de ouders zelf niet meer voor elkaar kregen; de school krijgt altijd de schuld. Ook als godloochenaar had ik een plaats, hield zelfs wel eens een weekopening in humanistische zin en discussieerde in de les over de onzin van religie.

Het was in deze jaren dat ik bij een verhuizing naar een randgemeente ontdekte nog steeds als katholiek in het bevolkingsregister te staan. Daaraan maakte ik prompt een eind. Voor de rest had ik geen lust iets aan mijn ongelooft te doen: alle confessies begonnen in te storten. Het Humanistisch Verbond leek me een te kleffe organisatie om er lid van te worden.

3. 1. Waartoe zijn wij op aarde ?

Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en hierna maals gelukkig te zijn.

Versie van 1943 zoals ik die leerde

Aan de Katholieke Universiteit Nijmegen

Als voorwaarde voor mijn benoeming aan de Katholieke Universiteit Nijmegen werd alleen respect voor de grondslag gesteld. Iedereen schudde het geloof van zich af. Alleen op het hoogste niveau, dat van hoogleraar, kwam de roomse aap uit de mouw. In een benoemingsrapport werd een kandidaat mede geschikt genoemd omdat hij een 'kerkelijk meelevend katholiek' was.

Anders dan veel ex-gereformeerden heb ik nooit met wrok op mijn godsdienstige jeugd teruggekeken; ik heb daardoor geleerd wat de religieuze ervaring is: de geur van wierook, kaarsen, cryptische gezangen ('Aan U, o Koning der Eeuwen'), vervelend lange diensten, momenten van vervoering en heiligenverering: tot God of Jezus bad je niet; die waren te hoog. Ook antieke heidenen richtten zich liever tot de lagere goden dan tot de oppergod. Van de vergelijking tussen de verering van heiligen en de verering van vele heidense lagere goden heb ik in mijn colleges en voordrachten vaak gebruikgemaakt.

Die vertrouwdheid kwam mij te pas toen ik omstreeks 2000 werd ingeschakeld bij de cursus Europese cultuur, die voor alle studenten letteren van de toen nog Katholieke Universiteit[4] werd voorgeschreven. Ik begon met de volgepakte collegezaal te verzekeren dat ik niet ging bekeren; ik was immers al decennia volstrekt atheïst, maar een Europeaan diende bekend te zijn met het christendom als, naast de

klassieke beschaving, een wezenlijk onderdeel van de cultuur. Loop maar eens door de zalen van een kunsthistorisch museum: een derde van de schilderijen heeft antieke thema's en een tweede derde deel is christelijk. Ik moet niets hebben van de verdiensten die allerlei opportunisten aan de 'joods-christelijke traditie' toekennen. Zo zouden de bevrijding van slaven en de emancipatie van de vrouw aan het christendom te danken zijn – merkwaardig dat het zeker 1800 jaar moest duren voor het zover was. Op de conferentie van CDA-jongeren van 23/24 mei 2008 werd serieus beweerd dat ook de scheiding van kerk en staat op het conto van het christendom staat, want Augustinus en Luther hadden betoogd dat iedereen burger van twee staten was, de hemelse en de aardse. Nog bizarder was, dat ook de idee van volksvertegenwoordiging een christelijke vinding was, want bij het avondmaal/eucharistie was Christus in brood en wijn *vertegenwoordigd*, begrijpt u? Ik niet, maar Jan Donner verklaarde onder indruk te zijn van het niveau van de gedachtewisseling. Kortelings verklaarde Th. Baudet zelf niet veel met het geloof te hebben, maar dat de idee van gewetensvrijheid toch maar mooi aan het christendom te danken was.

Non tali modo, niet op zulke manier, moet het belang van het christendom worden gepresenteerd, feitenkennis volstaat. Neutraal behandelde ik daarom in het college de belangrijkste leerstukken: de menswording van Gods zoon, kruisiging, opstanding, hemelvaart en neerdaling van de Heilige Geest met Pinksteren. 'Goh, nooit geweten, best interessant,' kreeg ik van verschillende studenten te horen. Nota bene, het merendeel van de studenten moest veertien jaar katholiek onderwijs hebben genoten, maar dat is niet neutraal, maar steriel geworden.

Het lege 'katholieke' onderwijs

Die leegheid stel ik ook bij mijn jongste kinderen vast. Ze hebben de

officieel katholieke wijksschool bezocht.

'Hé, daar bovenaan staat MJJ,' merkte dochter Anna op.

'Ja, dat staat voor Jezus, Maria, Jozef.'

Zouden de leerkrachten dat ooit gemerkt hebben? Ze hebben zelfs niets meer met de godsdienst, waarschijnlijk ontbreekt het hun zelfs aan basiskennis. Als ze al iets met religie zouden willen doen, Geïllustreerde versie na mijn schooltijd zijn ze bang daarmee de islamitische leerlingen te verspelen. Wat we nu meemaken is dat kerstmis als een sfeerfeest wordt gevierd, met bomen, kerstmelodieën en een kerstontbijtje. Pasen idem dito. Het Suikerfeest wordt wel uitgelegd, want heel wat medeleerlingen lopen

Inleiding

1. Waartoe zijn wij op aarde?

Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en hierna maals gelukkig te zijn.

2. Wie heeft ons geleerd, hoe wij God moeten dienen?
Hoe wij God moeten dienen, heeft vooral Jesus Christus ons geleerd.

Eerste Les God

Art. 1. Ik geloof in God, de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde.

3. Wie is God?
God is onze Vader, Die in de hemel woont.

VIJFDE LES.

Over de Allerheiligste Drieëenheid.

28. Is er meer dan één God?

Er is maar één God.

29. Waarom zeggen wij: „Ik geloof in God, den almachtigen Vader“?

Wij zeggen: „Ik geloof in God, den almachtigen Vader“, omdat er in God drie Personen zijn, van welke de eerste Persoon de Vader is.

30. Wie zijn de drie goddelijke Personen?

De drie goddelijke Personen zijn: de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

31. Is ieder van deze drie Personen waarlijk God?

Ieder van deze drie Personen is waarlijk God: de Vader is God, de Zoon is God, de Heilige Geest is God.

32. Waarom zijn de drie goddelijke Personen maar één God?

De drie goddelijke Personen zijn maar één God, omdat Zij alle drie één en hetzelfde goddelijk Wezen hebben.

33. Kunnen wij begrijpen, dat de drie goddelijke Personen maar één God zijn?

Dat de drie goddelijke Personen maar één God zijn, kunnen wij niet begrijpen: het is een geheim van ons H. Geloof.

34. a. Hoe noemen wij den éénen God in drie Personen?

Den éénen God in drie Personen noemen wij de Allerheiligste Drieëenheid of Drievaldigheid.

Vooraf het antwoord op vraag 33
is kostelijk (voor hoogste klas)

ermee te koop dat ze ook aan de ramadan doen.

Het Stedelijk Gymnasium dat mijn dochter nu bezoekt, is strikt seculier. Toen een paar christelijke leerlingen om een gebedsruimte vroegen, werd dat verzoek kordaat afgewezen. Filosofie is er een keuzevak voor het eindexamen. Mijn dochter heeft het gekozen, maar is wat teleurgesteld dat het vak niet leert denken, maar toch weer uit allerlei weetjes bestaat.

meest bedenkelijke is dat het zou gaan om ‘hoe het is religieus te zijn’. Geen woord over de atheïstische ervaring, de geestelijke bevrijding die de meerderheid van Nederland geniet.

[1] 1. Op zondagen en verplichte feestdagen deelnemen aan de eucharistie en af te zien van slaafse arbeid. 2. Ten minste eenmaal per jaar biechten. 3. De heilige Communie ontvangen, op zijn minst in de paastijd. 4. Op de door de Kerk vastgestelde dagen zich onthouden van het eten van vlees en het vasten in acht te nemen. 5. Helpen te voorzien in de noden van de Kerk.

[2] Toch goed dat ik me een bijbelpassage herinnerde, te weten het Evangelie naar Johannes: 19:25 En bij het kruis van Jezus stonden Zijn moeder, de zuster van Zijn moeder, en Maria, de vrouw van Klopas, en Maria Magdalena. 26 Toen nu Jezus Zijn moeder zag en de discipel die Hij liefhad, bij haar zag staan, zei Hij tegen Zijn moeder: Vrouw, zie, uw zoon. 27 Daarna zei Hij tegen de discipel: Zie, uw moeder. En vanaf dat moment nam de discipel haar in zijn huis.

[3] Zoals ik al vaker parmantig heb gemeld: ik las iedere zondag tijdens de mis het Nieuwe Testament in het Grieks en kwam tot de conclusie dat het allemaal mythe was.

[4] Katholiek is de universiteit nog steeds, maar nu in het geniep: zij verbergt zich achter de naam van de obscure heilige Radboud, met weglating van Sint.

Waar het bij levensbeschouwing om moet gaan

Op het Canisius College, de school van mijn zoon, is levensbeschouwing wel een vak. Ooit was de school een Jezuïetenburcht met een fameus internaat; Van Mierlo en Lubbers gingen er op school. Zoals ik uit de verhalen opmaak, passeren bij het vak allerlei levensbeschouwingen zonder waardeoordeel de revue. In het vaklokaal hangt de lijst met wat diverse levensbeschouwingen maken van ‘shit happens’ (zie afbeelding in het vorige nummer). Toen een paar leerlingen een docent met Turkse achtergrond dachten te plezieren door te verklaren dat ze ook eens een paar dagen aan de ramadan zouden doen, verbijsterde hij de klas met de mededeling dat ramadan een ‘rampenplan’ was. Hij was atheïst en dat boek de koran, stond vol leugens. Mohammed kon het niet geschreven hebben, want die was analabeet.

Ook zo’n geluid hoort ook op een feitelijk neutrale school. Daarom was ik verbluft te lezen wat de voorzitter van de Vereniging Docenten Levensbeschouwing, zelf leraar aan een katholieke school, in NRC (10/5) gaf als reactie op wat iemand had geschreven, namelijk dat islamitisch onderwijs ‘onderdeel is van volstrekt achterhaalde en ongewenste verzuiling die we in Nederlands sinds decennia achter ons hebben gelaten’. Let op de insinuaties:

‘De verwachting dat neutraal onderwijs of openbaar onderwijs beter is, is voorbijgaan aan het feit dat deze manier van onderwijs óók een levensbeschouwelijke is. Het gevaar ligt hier op de loer dat er hier ‘staatspedagogiek’ bedreven wordt in de vorm van burgerschapsvorming. Verder vraag ik mij af wat Frank bedoelt met „goede aandacht voor (...) levensbeschouwelijke stromingen.” Hoe ziet hij dit voor zich? Deze aandacht houdt meer in dan alleen maar wat leren over de diverse godsdiensten en levensbeschouwingen, het gaat ook over hoe het is om religieus te zijn.’

Let op de bekende drogreden dat atheïsme ook maar een geloof is. De verwijzing naar het gevaar van staatspedagogiek is een kwalijke aantijging, maar het

De Heilige Hostie is Jezus. Afbeelding met onderschrift uit het *Prentenboek van de Eerste Heilige Communie*, een gangbaar geschenk voor iedere communicant in de jaren vijftig. Nota bene: Jezus is dus niet in de hostie *vertegenwoordigd*, maar is het, wát die misleide protestanten ook beweerden.

Op blz. 23 vindt u een kleurplaat van het mysterie der Drieëenheid. De mooiste inzending belooft de redactie met een prijs die nog een mysterie is.

Verlicht borrelen in Den Haag

René van Elst

Café Van Beek in Den Haag was op 13 mei jl. propvol bij de lezing van prof. dr. Maarten van Buuren in het kader van de maandelijkse Verlichtingsborrel. Van Buuren is emeritus hoogleraar Franse moderne letterkunde, vertaler en essayist. In 2008 verscheen zijn bestseller *Kikker gaat fietsen!*, een verslag van zijn worsteling met depressies, en in 2012 verschenen *De afrekening* en *In de schaduw van de oorlog*, beide over de Tweede Wereldoorlog. Samen met Joep Dohmen schreef hij twee boeken, *De prijs van de vrijheid* en *Van oude en nieuwe deugden*. In maart 2016 verscheen van zijn hand *Spinoza, vijf wegen naar de vrijheid*. In oktober van dat jaar kwam het compacte *De essentie van Spinoza* uit. Een jaar later verscheen zijn vertaling van Spinoza's *Ethica*. En dan is er uit dit jaar nog *Spinoza, zijn filosofie in 50 sleutelwoorden*. Intussen heeft Van Buuren zich voor de afwisseling gestort op Marcel Proust; in 2018 verscheen *De essentie van Proust*.

In zijn lezing behandelde Van Buuren kernpunten uit Spinoza's denken, waarin hij de 'roots' van de Verlichting ziet. Hier volgt mijn samenvatting van het verhaal.

Maarten van Buuren wordt ingeleid door John Tsoutsanis, één van de organisatoren van de Verlichtingsborrel

Maarten van Buuren aan het woord

De kern van de Verlichting moeten we zoeken bij Spinoza (Baruch Spinoza, Amsterdam 1632 – Den Haag 1677), maar hij is heel moeilijk leesbaar en je komt er niet snel achter waarom hij zo belangrijk was. Ik heb ernaar gestreefd de hoofdlijnen van zijn filosofie voor mezelf en anderen te verduidelijken. Problematisch is dat Spinoza aan allerlei sleutelbegrippen, zoals rede of God of recht of samenleving of gezag, meer dan één betekenis geeft, naar gelang de context. Daarom heb ik de verschillende betekenissen in zijn volledig werk opgespoord en gesystematiseerd. In mijn vertalingen houd ik daar rekening mee; aldus pak ik het anders aan dan andere Spinoza-vertalers die zeggen dat je je aan

één vertaling van een begrip moet houden omdat hij wiskundig precies gewerkt zou hebben. Ik bespreek hier drie begrippen die centraal staan in Spinoza's *Ethica*. In dat werk hield Spinoza dezelfde ordening aan als vroegere denkers deden bij het schrijven van hun filosofie, zoals Aristoteles, Plato en Cicero, beginnend met de zijnsleer of ontologie, vervolgens met de kenleer of epistemologie en daarna met hoe wij ons moeten gedragen in de werkelijkheid, de ethiek dus. Die laatste wordt steeds afgeleid uit de eerste twee onderdelen. Het derde onderdeel is bij Spinoza uitgesmeerd over drie boekdelen; daardoor lijkt het alsof hij de traditionele indeling niet heeft aangehouden.

De Deo

Het eerste deel heet "Over God" en behandelt de zijnsleer. Het meest revolutionaire aan Spinoza's beschouwing daarover is dat hij zich verzet tegen zijn leermeester Descartes (René Descartes, La Haye en Touraine 1596 – Stockholm 1650), bekend om zijn *dualisme*, de leer dat er twee substanties bestaan, namelijk geest en materie of lichaam. Het eerste is God en het tweede is zijn schepping. Voor Spinoza was er maar één substantie (we kunnen hier van *monisme* spreken); hij maakte geen verschil tussen God en zijn schepping. God is immanent, hij valt samen met zijn schepping, met natuur en mensen, en 'zweeft' er niet transcendent boven. Wie de *Ethica* leest, kan daarom het beste 'de natuur' lezen overal waar sprake is van God. Als wij deel zijn van God, betekent dat uiteraard een heel andere relatie met hem dan de kerk leert. Het ontkennen van de scheiding tussen lichaam en geest betekent dat de geest het lichaam *is*, vanuit een bepaald gezichtspunt bekeken. Mensen zijn veelal gewend om de geest, het spirituele, te zien als iets van een hogere orde en verfijning dan het stoffelijke lichaam. Maar wat Spinoza betreft, moet je dat vergeten en verdwijnt de geest ook als je doodgaat. Het betekent dat je over het lichaam moet denken als een substantie die

De natura et origine mentis

Het tweede deel "Over de aard en oorsprong van de geest" behandelt het denken. Dat heeft drie onderdelen:

1. de zintuiglijke waarneming, alles wat via onze zintuigen binnenkomt,
2. de rede (vandaar dat Spinoza als grondlegger van de Verlichting wordt beschouwd),
3. de intuïtie. De waarneming levert ook valse informatie op, dus je moet daar niet zomaar op af gaan. De rede zuivert de informatie en ordent die op logische wijze naar oorzaak en gevolg; aldus ontstaat redelijke kennis. De intuïtie legt richtlijnen en

grondslagen onder de manier waarop de rede werkt en kan opgevat worden als de programmatuur van de rede. De rede is aangeboren dus we weten van jongsaf aan intuïtief wat de waarheid is. Er is interactie tussen rede en intuïtie enerzijds en tussen waarneming en rede anderzijds.

De origine et natura affectuum

Spinoza's ethiek berust op zijn inzichten in de 'passies'. Hij spreekt over *affecten* als algemeen begrip. Een affect is een impuls tot handelen, een *trigger* voor onze begeerte. Het kan gaan om simpele dingen als honger of pijn, primaire functies die er op gericht zijn dat we ons ontwikkelen en handhaven in ons bestaan. Er zijn affecten die we lijdzaam ondergaan, net als dieren, dat zijn de passies. Maar mensen beschikken over de rede. Niet dat Spinoza enige vorm van rede bij dieren ontkent, maar mensen schrijft hij logisch denken met wiskundige precisie toe. Die menselijke rede is de grondslag van zijn filosofie. Als je je als mens wilt ontwikkelen, moet je je door de rede laten leiden. Alles wat je normaliter lijdzaam zou doen onder invloed van passies, moet je dan beheerst doen met inachtneming van wat de rede zegt. Zo kunnen we passies transformeren in 'acties' en het stuur in handen nemen bij processen waar we voor het overige lijdzaam aan zijn onderworpen. De grondslag van Spinoza's ethiek is dus: leer logisch denken om niet willoos aan de affecten onderworpen te zijn.

Naar geluk en zaligheid

Dit is wel te volgen, maar hoe pas je het in je leven toe om het 'geluk' en de 'zaligheid' te bereiken waar Spinoza over spreekt? Zijn er voorbeelden om duidelijk te maken wat voor diepzinnigs hij bedoelt? Ik probeer e.e.a. te vertalen naar mijn dagelijkse levenspraktijk. In deel 5 komt Spinoza terug op het concept intuïtie en hij zegt daar ook iets over de weg naar zaligheid en geluk. Hij zegt dat intuïtie aangeboren is en ogenblikkelijk werkt. Dat is voor mij een bekend gevoel. Als mijn dochter mij een probleem in haar relatie voorlegt zeg ik dat ze moet kijken wat haar intuïtie haar ingeeft. Ze weet zelf eigen-

lijk al wat ze moet doen en krijgt zo geen excuus om in eigen fouten te blijven hangen als reactie op een anders-gericht advies van mij.

De vraag is nu: als je zo'n aangeboren besef van de waarheid hebt, waarom dan nog moeilijk doen met de rede? Als je de moeite neemt om daar achter te komen, kom je verder met het begrijpen van Spinoza en van jezelf. We horen het stemmetje van onze intuïtie, maar we zijn geneigd dat kleine stemmetje, dat niet altijd prettige dingen zegt, te laten overstemmen door wat we weten dat anderen denken of zeggen. [Van Buuren geeft hier een breed uitgesponnen voorbeeld uit de relatie- en karaktersfeer.] Je moet datgene wat je door je intuïtie wordt aangereikt, ondersteunen met redelijke argumenten. Daarbij moet je je door pijnlijke vooronderstellingen omtrent jezelf heenbijten. Dan maak je een stap in de richting van de waarheid en een harmonischer leven.

Grafmonument voor Spinoza bij de Nieuwe Kerk in Den Haag. 'Deze aarde dekt het gebeente van Benedictus de Spinoza, oudtijds in de Nieuwe Kerk begraven.' David Ben Goerion (1886-1973), de eerste premier van Israël en een groot bewonderaar van Spinoza, bezocht dit monument, toen hij in 1958 op officieel bezoek was in Den Haag. Op zijn verzoek is in het monument een zwarte basaltsteen uit de bergen van Galilea aangebracht met de tekst 'Amcha' (Uw Volk).

Aanvullingen op een nieuwe seculiere grondwet

Reactie op Anton van Hooff

Maarten Gorter

Met plezier las ik de goede en frisse ideeën over een nieuwe seculiere grondwet die Anton van Hooff in het vorige nummer ten beste gaf. Hij verwoordt veel ideeën die ik ook graag in een nieuwe grondwet zou willen zien zoals o.a. strikte scheiding van kerk en staat, constitutionele toetsing en betere scheiding der machten. Ik heb zelf ook enkele ideeën voor een nieuwe grondwet. Ik zal dan ook enkele aanvullingen geven op de punten van Van Hooff.

Volkssoevereiniteit

Een belangrijk concept van de verlichting is de **volkssoevereiniteit**, dit houdt in dat het volk (als geheel) het hoogste gezagsorgaan van de staat vormt. Alle uitoefening van staatsmacht is dan ook gelegitimeerd door vooraf (via een grondwet) te zijn toegekend door het volk. Van Hooff begint (terecht) zelf ook in zijn idee voor een nieuwe grondwet met de volkssoevereiniteit. Hij verwijst hier naar de preambule van de Duitse grondwet.

Nederland heeft op dit moment het concept volkssoevereiniteit niet vastgelegd, in de grondwet staat nog steeds godssoevereiniteit. In Nederland regeert de Koning namelijk nog steeds "bij de gratie van god". De mythe dat god de Oranjes op de troon heeft gezet moest immers verdedigd worden. Nederland kende een lange tijd geen volledige godssoevereiniteit, we hadden namelijk slechte ervaringen met een absolute monarch die zijn legitimiteit aan god ontleende (Filips II). Ook speelde tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een machtsstrijd tussen staatsgezinden zoals van Oldenbarnevelt en De Witt en orangisten zoals Willem van Oranje en diens opvolgers. Het gevolg hiervan was dat Nederland tijdens de Republiek nooit godssoevereiniteit had zoals wij die kenden uit feodaal Frankrijk en Engeland. In 1798 werd in de Bataafse grondwet volkssoevereiniteit expliciet vastgelegd: "De oppermagt berust in de gezamenlijke leden der maatschappij".

Voor een goede preambule kunnen we naast de Duitse ook naar de Amerikaanse preambule kijken. Die begint met "We the people of the United States". Ook de wetten die aangenomen worden door het Amerikaanse Congres beginnen met "In the name of the American people". De Belgische variant daarop is "Bij de wil van het Belgische volk". Van Hoofs idee voor een preambule begint met "De burgers van Nederland hebben de Staten-Generaal als volksvertegenwoordiging de macht gegeven om deze grondwet vast te stellen en te wijzigen." Mijn idee voor de preambule is (sterk gebaseerd op die van Van Hooff): "**Wij de burgers van de Republiek Nederland hebben als hoogste macht de Staten-Generaal als volksvertegenwoordiging de macht gegeven om deze grondwet vast te stellen en te wijzigen. De Staten-Generaal ontnemen hun macht volledig aan de wil van het Nederlandse volk**".

Scheiding van kerk en staat

Van Hooff heeft naar mijn mening een prima tekst gekozen om de scheiding van kerk en staat vast te leggen: "De staat onthoudt zich van het materieel bevoordelen van welke levensovertuiging dan ook". Ik heb hier slechts kleine toevoegingen bij, deels om misbruik te voorkomen zoals wij zien in sommige landen: "De staat onthoudt zich **direct en indirect** van het materieel **of immaterieel** bevoordelen van welke levensovertuiging dan ook". Door zowel direct als indirect toe te voegen voorkom je Amerikaanse toestanden zoals we nu zien bij de regering-Trump en daarvoor bij de regering-Bush door religie via "de achterdeur" te subsidiëren. Een bekend voorbeeld van dit soort misbruik is het "school vouchersysteem" in de Amerikaanse staat Wisconsin. Hierbij kunnen alle ouders van de staat Wisconsin een jaarlijkse voucher van \$10.000 krijgen om uit te geven aan een school naar keuze voor hun kind. In de praktijk komt dit er op neer dat meer dan 95% van deze vouchers naar christelijke scholen gaan. In 2002 besliste het Amerikaanse

hooggerechtshof met 5 tegen 4 stemmen dat deze "indirecte" steun aan religieuze scholen geen staatssteun voor religie is. De vier opperrechters die het hier niet mee eens waren, haalden fel uit in hun opinies. Opperrechter David Souter kon niet geloven dat het, als meer dan 95% procent van deze vouchers naar religieuze scholen gaat, dan geen staatssteun aan religie is. Hij waarschuwde dat hierdoor niet-religieuze ouders feitelijk gedwongen kunnen worden om hun kinderen naar religieuze scholen te sturen. De vouchers worden immers betaald door te bezuinigen op openbare scholen. Ook vreesde hij religieuze competitie en corruptie om zoveel mogelijk staatssteun te kunnen ontvangen. Het meest vernietigend haalde echter opperrechter John Paul Stevens uit, hij waarschuwde voor het besluit van de meerderheid met: "Telkens als wij een steen halen uit de

muur die bedoeld is om religie en staat te scheiden, dan verhogen we de kans op religieuze strijd en verzwakken we de beginselen van onze democratie". Hierom acht ik het noodzakelijk dat we vastleggen dat elke steun direct én indirect niet is toegestaan.

Grondrechten

Een democratie kan niet zonder grondrechten, ik vind dat Van Hooff het mooi verwoord heeft in zijn voorbeelden. Ik geef echter zelf de voorkeur aan de

Amerikaanse Bill of Rights (de Amerikaanse grondrechten). Het Eerste Amendement van de Bill of Rights waar vrijwel alle klassieke grondrechten in staan, begint met "Congress shall make no law...". Mijn idee voor grondrechten in de Nederlandse grondwet begint met "De Staten-Generaal zullen geen wet maken...". De vrijheid van meningsuiting kan er dus zo in komen te staan: "De Staten-Generaal zullen geen wet maken die de vrijheid van meningsuiting beperkt".

We moeten echter altijd oppassen dat grondrechten misbruikt kunnen worden om de rechten van anderen te beperken. Ik heb daarom het idee voor een artikel dat luidt: "Geen enkel grondrecht mag gebruikt worden om de vrijheid, rechten of plichten van anderen te beperken". Een democratie moet dan ook weerbaar kunnen zijn tegen extreem ondemocratische bewegingen. Ik zou daarom het volgende artikel willen toevoegen: "Als uiterst middel mag het Grondwettelijk Hof een ondemocratische vereniging, partij of organisatie verbieden". Met "ondemocratisch" bedoel ik dan vooral politieke partijen die streven naar een

eenpartijstaat zoals Hitlers NSDAP. Of een partij die een theocratie wil invoeren met de islamitische sharia, bijbelse canon of joodse halaka als basiswet waaraan iedereen zich dient te houden. Zulke partijen dienen dan ook een reëel gevaar te zijn voor de samenleving. Kleine ondemocratische verenigingen met slechts tientallen leden die geen geweld propageren, hoeven nog niet verboden te worden.

Vrijheid is onmogelijk volledig vast te leggen

Ik put ook inspiratie uit de Ierse grondwet waarin in het 34e artikel staat: "Het huwelijk is voorgeschreven voor twee personen ongeacht hun geslacht". Het huwelijk is hierdoor gegarandeerd voor hetero's en homo's. Hier stuit ik ook op een probleem: vrijheid is zo breed en evoluerend dat het onmogelijk is elke vrijheid vast te leggen omdat we steeds meer beginnen te begrijpen van de mensheid. Zo zou het homohuwelijk honderd jaar geleden nooit zijn ingevoerd omdat toen

homoseksualiteit als een ziekte werd gezien. Nu we echter weten dat homoseksualiteit een aangeboren iets is, kunnen we ons het niet permitteren om een basisgrondrecht als het huwelijk niet aan homoseksuelen toe te kennen.

Ik denk dat we de oplossing voor het constant evoluerende vrijheidsconcept kunnen vinden in het Negende Amendement van de Amerikaanse Bill of Rights dat luidt: "De opsomming in de grondwet van bepaalde rechten, zal niet worden beschouwd als het ontkennen of beperken van andere rechten die mensen toekomen". Hiermee voorkomen wij dat vrijheid in de toekomst beperkt wordt omdat wij teveel in het verleden blijven hangen.

De vrijheid van het verleden kan namelijk de onderdrukking van de toekomst worden.

Meer gedachten over dierproeven

Piet Borst

Wat dierproeven met vrijdenken te maken hebben, ontgaat me, maar nu Sicco Polders hier in het maartnummer (p. 3) gepleit heeft voor een proefdiervrije samenleving, wil ik toch even melden dat mij dat geen goed idee lijkt. De grote medisch-biologische vragen gaan bijna allemaal over complexe systemen. Hoe werken onze hersenen? Wat kan daarbij mis gaan en hoe krijgen we grip op al die hersenziekten waar nu nog geen therapie voor is? Het is een illusie dat zulke vragen kunnen worden beantwoord met proeven met gekweekte cellen of computersimulaties. Dierproeven blijven voor de afzienbare toekomst het fundament van het medisch-biologische onderzoek.

Sicco vindt dat onderzoekers "moet worden geleerd wat dierproefvrije alternatieven zijn en hoe die te gebruiken". Het lijkt mij dat Sicco dan eerst zelf moet leren op welke enorme schaal die alternatieven worden gebruikt. Ik werk in het Antoni van Leeuwenhoek, waar we veel proeven doen met muizen, maar die worden ondersteund door nog meer proeven met gekweekte cellen, gekweekte organoïden, grootschalige analyse van gegevens in dataverzamelingen en andere alternatieven.

Uiteraard. Wij zijn gesteld op onze muizen; wij doen geen onnodige dierproef; niemand doet dat in

Nederland. Zoals Sicco zelf al aangeeft zijn de regels voor dierproeven extreem streng. Wie een dierproef wil doen, moet zich door een moeras van bureaucratie worstelen en een zak geld meebrengen, want die proeven zijn duur. Wat Sicco

niet vermeldt, is dat ook veel van die alternatieven het niet zonder proefdieren af kunnen, niet alleen omdat veel proeven met organoïden eindigen met transplantatie van het organoïde in een proefdier, maar ook omdat je geen organoïde kan kweken in de reageerbuis zonder dierlijk materiaal.

Piet Borst, Vrijdenkersdag 2018

Wat Sicco evenmin vermeldt, is dat 99% van de dierproeven in Nederland gedaan worden met muizen, ratten en vissen. Daar krijg je het Malieveld niet voor vol. Muizen en ratten in keukenkastjes zijn ongedierte, dat met gruwelijke vallen of vergif verdelgd wordt; vissen ziet een Nederlander graag aan een scherpe, pijnlijke haak bungelen. Daar steken de labcondities echt heel positief bij af.

Maar een "goede kooi" is voor de muizen van Sicco niet goed genoeg. Zijn muis is pas tevreden, denkt hij, als hij "helemaal niet van zijn vrijheid en welzijn beroofd wordt". Ik weet niet of Sicco het lot van muizen in de vrije natuur heeft bestudeerd, maar dat is geen pretje. Ik heb het dan nog niet eens over de muizen die door onze katten worden doodgemarteld – ook iets wat aan de kattenbaasjes verweten kan worden – maar over de echte natuur die vrij bar is voor muizen, zelfs als er genoeg voor ze te eten is. De muis is echt het snoepje van de week voor iedere predator die rondvliegt of

rondsluip en ik betwijfel of het goed zal zijn voor mijn welzijn als ik door een reusachtige uil wordt gegrepen. Alleen door alles op de voortplanting te zetten weten muizen te overleven, maar oud worden ze alleen in het lab, beschermd door een welzijnsdagboek dat wij trouw voor ieder muis bijhouden, zoals ik wel eens in een column heb beschreven ("Het tumormuizenwelzijnsdagboek, NRC, 9-2-2008).

Ik weet het, in Den Haag zijn er politici die verkondigen dat Nederland in 2025 proefdiervrij moet zijn, maar het is verstandig om wat in Den Haag wordt beweerd met een korreltje zout te nemen. Eerder is Nederland in 2025 volledig CO₂-neutraal dan dat het noodzakelijke proefdieronderzoek dan is afgeschaft. De overheid weet dat zelf ook en investeert ruimhartig in

kapitale nieuwe proefdiervoorzieningen, die wel een jaar of 50 meekunnen.

Antwoord op Piet Borst

Sicco Polders

Een reactie op de kritiek van Piet Borst op mijn artikel over proefdiergebruik. Ten eerste, vrijdenken is óók nadenken over moreel handelen "vanuit het besef van solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu." [1] Dus ook over onze houding tegenover dieren. Ten tweede, Borst vindt een proefdier vrije samenleving geen goed idee. Hij noemt het een illusie dat grote medisch-biologische vragen binnen afzienbare tijd kunnen worden beantwoord zonder dierproeven. Indien het echter moeilijk wordt om in de nabije toekomst een proefdier vrije samenleving te hebben, ontslaat dit ons niet van de morele verplichting alles eraan te doen die zo snel als mogelijk te realiseren. Beter laat dan nooit.

De alternatieven

Ik heb mij blijkbaar vergist in de hoeveelheid alternatieven die momenteel al door wetenschappers worden gebruikt. Blijft wel de vraag of alle wetenschappers goed op de hoogte zijn van de alternatieven én ook bereid zijn ze in te zetten. De dierproef is nog steeds de standaard,

Sicco Polders

mede door de strenge veiligheidsnormen van de overheid en door de conservatieve houding van sommige wetenschappers. Op dat gebied kan nog veel gewonnen worden, evenals door het delen van onderzoeksresultaten of door de aanvaarding dat dierproeven niet altijd een goed model opleveren voor wat er in de mens gebeurt.

Verder heb ik inderdaad niet vermeld, dat veel van de proefdier vrije alternatieven het

niet zonder proefdieren af kunnen. Ik wist dat niet. De vraag is dan wel of het een goed alternatief is of dat het wellicht in de toekomst wel zonder dieren kan. Daarnaast heb ik mij helaas in mijn artikel moeten baseren op cijfers uit 2016, nieuwe cijfers waren nog niet voorhanden. Maar nu de nieuwste cijfers er zijn (van 2017) blijkt het aantal dierproeven te zijn gestegen. In 2017 werden er 530.568 dierproeven gedaan en bijna 90% van de gebruikte dieren overlijdt door de proef. En inderdaad 97.9% wordt uitgevoerd op muizen, ratten en vissen. Maar 0.4% wordt uitgevoerd met andere zoogdieren, waaronder 317 met apen, 909 met honden, 200 met katten, en 173 met paarden. [2] Dit is meer dan in 2016, maar daarbij moet worden vermeld dat de stijging bij apen te verklaren valt doordat de proeven zijn gestart in 2016 en pas bij beëindiging in 2017 werden 'geteld' als dierproef. De stijging bij de honden, katten en paarden komt door de ontwikkeling van nieuwe vaccins voor deze diersoorten. Niet alle proeven zijn dus ten behoeve van de mens maar ook voor de soort zelf. Indien dat minder erg wordt gevonden, is het de vraag waarom we dan niet meer proeven doen met mensen.

Muis, rat en vis

De muis, de rat en de vis zijn niet de soorten die veel empathie oproepen, in tegenstelling tot de door mij genoemde apen. Proeven met een aap brengen vanwege de gelijkenis met de mens veel morele verontwaardiging teweeg. Maar de constatering van Borst dat veel Nederlanders de muis en de rat beschouwen als ongedierte en hun vis "graag zien bungelen aan een [...] haak" (er zijn trouwens ook Nederlanders die dat niet graag zien - Sicco); is dat een goed argument om niet te hoeven na te denken over de morele toelaatbaarheid van dierproeven?

Vervolgens stelt Borst dat de levensomstandigheden van de muis in het lab te prefereren zijn boven die van de muis in het wild. Want als prooidier leeft hij veelal kort en – mijn woorden – wellicht in een permanente staat van alertheid. Tja, we kunnen het de muis niet vra-

gen, maar ik kan me er iets bij voorstellen dat de integriteit van het beestje, zoals de mogelijkheid in natuurlijke omstandigheden te kunnen leven en zich soortspecifiek te kunnen gedragen, in het geding is wanneer we het opsluiten in een kooitje in een lab en naar believen kunnen gebruiken voor proeven. Het is mooi dat de muizen die worden gebruikt in relatief welzijn leven en dat we met zijn allen hebben bepaald dat er voorwaarden zijn waaronder ze kunnen worden gehouden, maar de vraag is of we ze sowieso mogen gebruiken. Dat de natuur wreed is, lijkt me geen argument dat wij dat behoren te zijn. En het is van een zekere wreedheid het dier louter in te zetten als middel ten behoeve van onszelf. Ik kan nadenken over hoe ik met dieren dien om te gaan, de kat van mijn buurman niet.

Zowel de moraliteit van de natuur als onze houding ten opzichte van deze dieren in het dagelijkse leven is geen voldoende argument om dierproeven te rechtvaardigen. De natuur is amoreel, niet immoreel, wij idealiter geen van beide. En dat we deze diersoorten beschouwen als ongedierte, ze vergiften en aan visserij doen, zou eer-

der noodzaak tot reflectie moeten zijn op deze praktijken dan dat het een argument is ter vergoelijking voor proefdiergebruik. Het is natuurlijk gemakkelijk de lachers op de hand te krijgen voor de enigszins esoterische gedachte dat ook de muis, rat of vis beschermwaardigheid geniet, maar probeer het eens. En dat de feiten uitwijzen dat we er jaarlijks miljoenen ombrengen, en dat we tonnen vis eten of aan de haak slaan, is nog geen argument ze ook te mogen inzetten als proefdier. Het is eerder jammer van de feiten.

Nastrevenswaardig

Ik schreef dat het begrijpelijk en misschien zelfs wel onontkomelijk is dat we onze eigen soort prevaleren boven andere soorten. We moeten er alles aan doen om goede medicijnen te blijven ontwikkelen en om onze kennis te vergroten over ziekteverloop en ziektebestrijding en tot op heden kan dit niet altijd zonder dat er dieren worden 'geofferd' (zoals dat zo mooi heet in proefdierjargon). Maar laten we blijven nadenken – nog harder – over hoe een toekomst te realiseren waarin het niet meer nodig is andere soorten te laten lijden ten behoeve van ons welzijn. Dat die toekomst wellicht ver verwijderd is, is geen reden er niet naar te streven en er nu al zoveel mogelijk naar te handelen. Dat de overheid nog steeds ruimhartig investeert in proefdiervoorzieningen betekent niet dat een proefdiervrije samenleving een utopie is, maar dat de overheid een schop onder haar kont moet krijgen om beter haar best te doen het paradigmatische denken te doorbreken.

[1] Punt 2 van de doelstelling van De Vrije Gedachte die elke maand te lezen valt in De Vrijdenker.

[2] <https://www.nvwa.nl/documenten/dier/dierenwelzijn/zo-doende/publicaties/zo-doende-2017-jaaroverzicht-dierproeven-en-proefdieren-van-de-nvwa>

Adel van de geest

Rob Riemen

Enno Nuy

Inmiddels alweer tien jaar geleden verscheen *Adel van de geest* van de oprichter van het Nexus Instituut in Tilburg, Rob Riemen, die ik tot nog toe enkel kende van het uitstekende *De eeuwige terugkeer van het fascisme*. Ik kwam deze bundel filosofische essays tegen in het jongste boek van Claudio Magris, *Momentopnamen*. Aangeschaft, gelezen en vastgesteld dat deze essays nog steeds buitengewoon actueel zijn en jaarlijks herlezen zouden moeten worden.

De schrijver neemt ons mee als hij oude vrienden bezoekt die ieder op hun eigen wijze vragen bleven stellen: hoe moet je je als mens verhouden tot de wereld waarin je leeft, waar gaat het nu echt om in het leven, wat is goed, wat kwaad, wat is beschaving?

Eeuwige vragen

Na een korte inleiding over Elisabeth Mann verhaalt Riemen in een uitstekend essay van de zoektocht van Thomas Mann die tot het inzicht kwam dat "niemand de waarheid in pacht kan hebben en dat de menselijkheid bovendien meer wordt gediend met het zoeken van de waarheid dan met het vermeende bezit ervan". De graal waarnaar de mens op zoek is, is een geheim dat identiek is aan het eeuwige geheim dat de mens voor zichzelf is: de onbeantwoordbare vragen van het menselijk bestaan. Alleen wanneer de mens die eeuwige vragen over de betekenis van zijn menselijke bestaan eerbiedigt, aldus Riemen, alleen dan zal hij ontvankelijk blijven voor de leven gevende waarden en voor die betekenissen waar

de menselijke waardigheid niet zonder kan. Eerder al toonde hij ons Spinoza die zei dat het wezen van vrijheid niets anders is dan de menselijke waardigheid zelf. En Goethe liet ons al weten: "Alle wetten en ethische normen zijn tot één ding te herleiden, de waarheid". De absolute waarheid kunnen wij kennen met ons geweten maar we kunnen haar nooit bezitten. Riemen: "Orthodoxie – theïstisch of atheïstisch – wordt

fundamentalisme wanneer deze essentie van de waarheid niet gerespecteerd wordt. En die waarheid wordt in telkens nieuwe vormen aan ons verteld, dat wat wij cultuur noemen. En cultuur vernietigen betekent de waarheid vernietigen."

Koningen en wijsgeren

We zijn aanwezig bij de gesprekken waarin Socrates zich uitspreekt over koningen en wijsgeren: "Zolang ofwel wijsgeren geen koningen zijn in hun land, ofwel zij, die nu de titel van koningen of machthebbers dragen, geen echte en volwaardige wijsgeren zijn; zolang de politieke macht niet in éénzelfde persoon samenvalt met de filosofie, zolang ook (...) komt er geen einde aan de kwalen die de staten, en naar mijn mening, de gehele mensheid teisteren". Maar de twijfel slaat toe als Riemen verzucht dat de Socratische wens in de persoon van Lenin in vervulling ging: een intellectueel met absolute macht. Maar Socrates, die later ter dood werd veroordeeld omdat hij het waagde alles wat de menselijke geest voortbracht in twijfel te trekken, wist dat de ideale staat nooit zou bestaan en dat er nooit een einde zou komen aan de kwalen die de mensheid teisteren. De ware wijsgeer kon nooit meer dan een voorbeeld zijn.

Nihilisme

De wereldoorlogen ('bloedkermis' noemt Riemen de eerste daarvan, een prachtige taalvondst) passeren de revue en werkelijk prachtig is het essay over Nietzsche en diens verbreken van de Männerfreundschaft met Richard Wagner, wien hij zijn jodenhaat nog wel wilde vergeven maar niet diens terugkeer naar "die vervloekte kerk van Rome". En hier komen we bij een centraal thema van deze essays, waarvoor Socrates als het ware de aftrap gaf. Het nihilisme van Nietzsche viert ook heden ten dage nog hoogtij, het tast de beschaving, het bindweefsel van de samenleving aan. En zonder dit bindweefsel is de samenleving nooit meer dan een verzameling losse individuen die ieder slechts de absolute vrijheid najagen, niet langer verenigd door absolute waarden. Individen die uiteindelijk elkaar zullen vernietigen. Het was Camus die zich hardop afvroeg of de mens wel in staat zou zijn om zelfstandig zijn eigen waarden te scheppen. Absolute vrijheid immers maakt elk recht onmogelijk en wij moeten aanvaarden dat er absolute waarden boven ons gesteld zijn en die iedereen verplichten.

In de woorden van **Riemen**: "Wie nu nog het nihilisme verdedigt, is een morele dwerg die machteloos staat tegenover geweld en massamoord". Anders gezegd: "absolute vrijheid mondt altijd uit in onrecht en onrecht in moord". Vrijheid en waarheid kunnen niet zonder elkaar en het gaat daarbij niet om de waarheid zelf maar om het streven ernaar. Camus: "We hebben geen hoop nodig, we hebben slechts waarheid nodig".

Perfekte barbaren

De vraag naar de zin van het leven is vervangen door het doel. Het doel is geluk en de politiek zal dat brengen. Ons leven is verengd tot links of rechts, een van die twee zal de weg wijzen naar de perfecte maatschappij en de perfecte mens. Maar de adel van de geest is verdwenen, de perfecte barbaren zijn gekomen. Aldus Rob Riemen. In een treurig stemmend slothoofdstuk, waarin Leone Ginzberg door de nazi's gemarteld en gedood wordt, krijgt Ginzberg vlak voor zijn tragische dood bezoek van een katholieke priester met een hakenkruis op zijn kazuifel, die hem na zijn loftuigen aan de machthebbers voorhoudt: "Het gaat je niet om de wereld, het gaat je uitsluitend om jezelf. Hoe noemde Socrates dat ook alweer in zijn verdediging: 'Bekommer je om inzicht en waarheid en om het welzijn van je ziel.'"

Wat een pathos! Is dat de onzin waarin jij gelooft?" **Ginzberg** was 34 toen hij aan de nazi's bezweek. Zijn laatste woorden aan zijn echtgenote: "Ik houd van je met alle vezels van mijn wezen. Maak je niet te veel zorgen om me. Stel je maar voor dat ik een rijgsgevangene ben; er zijn er zoveel, vooral in deze oorlog; en de overgrote meerderheid keert terug. Laten we hopen dat we bij deze meerderheid horen, hè, Natalia? Ik kus je nogmaals en nog eens en nog eens. Wees dapper."

In het voorlaatste hoofdstuk heeft Riemen ons de prachtige verdedigingsrede van Socrates voorgeschoteld die hij eindigt met de woorden: "Daarom, Atheense mannen, zou ik u willen zeggen: u kunt mij vrijspreken of niet vrijspreken, maar nooit zal ik anders handelen, al zou het mij honderdmaal het leven kosten". Een even prachtig als belangwekkend boek, dit *Adel van de geest*. Zoals gezegd, uiterst actueel en dat zal altijd zo blijven. Juist in deze tijden van nepnieuws, deep-fake-video's en meningen die zwaarder wegen dan wetenschappelijke feiten blijft die zoektocht naar waarheid zo waanzinnig belangrijk. Maar we kunnen niet genoeg gewaarschuwd worden: nooit zullen we de waarheid in pacht hebben. En juist wie verkondigt de ware weg te tonen, moet als geen ander betwijfeld en gewantrouwd worden.

Reactie op *Wel of niet plaatsens?*

Ed Huitenga

Reactie op het commentaar van Anton van Hooff: *Wel of niet plaatsens?* Bij het artikel van Bart Collard. In De Vrijdenker 03, april 2019.

Graag wil ik reageren op het commentaar dat AvH geeft op de boekbespreking van Collard, een boekbespreking die ik overigens heel informatief vind. We weten dat artikelen in De Vrijdenker niet hoeven overeen te komen met de mening van de redactie. Maar ik vind het ongepast dat een geaccepteerd artikel vergezeld gaat van een m.i. erg tendentieuze commentaar van een redactielid, *in casu* AvH. Zijn vrijdenkers zelf niet mans genoeg om de waarde van een artikel in De Vrijdenker te beoordelen? Is het nodig om sneren uit te delen naar de drie betrokkenen, de auteur Sam de Rooy, de voorwoordschrijver professor Paul Cliteur en de boekbespreker Bart Collard? Wordt de norm van ons vrijdenken soms bepaald door de redactie? Het is bekend dat AvH geen boezemvriend is van Paul Cliteur, maar Cliteurs politieke voorkeur voor Forum doet toch niets toe of af aan de waarde van het boek van Sam van Rooy? Inderdaad zijn Sam de Rooy en Paul Cliteur geen onomstreden politiek actieve personen. Datzelfde kunnen we van veel bekende politici, wetenschappers en filosofen zeggen, die in onze ogen tot soms goede en nuttige ook foute ideeën verkondigden. De alom geroemde Sartre wordt achteraf gelabeld als een fervent communist.

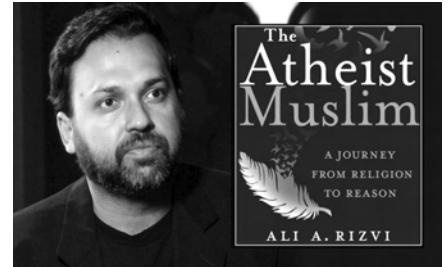
Bart Collard heeft dit boek aangegrepen om zijn zorgen t.a.v. de islam kenbaar te maken. Kunnen leden van Vlaams Belang of Forum voor Democratie geen goede standpunten verkondigen en waarschuwen voor een mogelijk voor onze samenleving desastreuze ontwikkeling? Ex-moslims zijn nog heel wat explicieter en waarschuwen steeds weer tegen het wegstijgen en

goedpraten van de islamisering. Ik wijs dan bijvoorbeeld naar de boeken van Hirsi Ali en Ali Rizvi.

En dan de opmerking dat er één boek wordt nagepraat, een *homo unius libri*, nou en? Is het waarheidsgehalte daarom minder dan in de boeken van veelschrijvers zoals AvH zelf? De opmerking van AvH over zijn stokpaardje, de jongensbesnijdenis en de suggestie dat Collard/Van Rooy bang zouden zijn beschuldigd te worden van Jodenfobie vind ik ongepast, onterecht en niet relevant voor het thema van het boek, de al dan niet gerechtvaardigde vrees voor islamisering van Nederland en Europa.

Maar dan is er toch nog iets waarover AvH zich wel enigszins zorgen maakt, dat een 10% minderheid de hele meerderheid kan meeslepen, zoals ten tijde van Constantijn de Grote, maar volgens hem valt dat wel mee, want wij zijn aanzienlijk beter toegerust. Oh ja? De befaamde Franse auteur Houellebecq in zijn roman *Onderwerping* is het daar uitdrukkelijk mee oneens.

Natuurlijk mag AvH kritisch commentaar geven op een boekbespreking, zelfs als hij het bewuste boek zelf niet gelezen heeft, maar laat hij dat dan doen op persoonlijke titel en in een volgende Vrijdenker en niet uit naam van de redactie en als naschrift in hetzelfde nummer.

Waarom wij priesters uit de Roomse Kerk treden Deel 3

JOS VAN VEEN, ex-Rooms Katholiek priester

EENE VOORDRACHT, DIE OP DEN 26EN JANUARI 1928 IN HET CAFÉ GERMANIA TE ROERMOND HAD MOETEN ZIJN UITGESPROKEN, WELKE ECHTER DOOR DE MISPLAATSTE INMENGING VAN ROERMONDSCH POLITIE-BEAMBTEN NIET IS KUNNEN GEHOUDEN WORDEN.

**In gedrukte vorm uitgegeven door:
HET HOOFDBESTUUR VAN "DE DAGERAAD"
AMSTERDAM 1928**

Secretariaat Hoofdbestuur "DE DAGERAAD", A. C. BEEKHOF Jr., Groen van Prinstererstraat 84, AMSTERDAM (West).

Administratie van "DE VRIJDENKER" (Weekblad, f 1.30 per 3 maanden)

CHR. J. W. BOSMAN, Jan van Galenstraat 225, AMSTERDAM-West.

Alle Christelijke kerken beleefden ook nog andere narigheden door de succesvolle opgravingen van oude overblijfselen in Egypte, Assyrië, Babylonië, Chaldea, Perzië. Ongelooflijk veel vondsten werden door de musea en reproducties ter beschikking der studeerende wereld gesteld. Een der gewichtigste daarvan is, nevens

het Babylonische Scheppings- en Zondvloed-verhaal, de vondst van het Wetboek van Chammoerabi, den beroemden koning van het eenheidsrijk van Assyrië en Babylonië. Het werd gevonden in den citadel van de oude hoofdstad van Perzië, Soesa, waar de latere veroveraars van Babylon (de Perzen) het heen hadden gebracht. Een kleine driehonderd wetsartikelen zijn op een blok van zwart dioriet (hoog 2.25 M., dik, beneden 1.90 M., boven 1.65 M.) gegraveerd, dat op heden in het Louvre Museum te Parijs te vinden is en het eerst ontcijferd werd door den Dominicaner pater Scheil. Chammoerabi leefde omstreeks 2250 jaar voor onze jaartelling en 'n duizend jaar voor den, overigens nogal legendarischen, Mozes. Daarmee kwam nu de heele "goddelijke ingeving" van de zoogenaamde "Mozaische wetten" te vallen, want er is verdacht veel overeenkomst tusschen beide wetgevingen. En terecht schreef pater

Code van Hammurabi, Koning van Babylon, fragment; in het Louvre

Lagrange, ook al 'n Dominicaner : "Dank zij deze wonderbare ontdekking, kunnen wij het volle geschiedkundige licht laten vallen op de burgerlijke wetgeving der Hebreërs. Het deel, dat God eraan heeft genomen, blijkt ons minder tastbaar. Wij kunnen niet meer met evenveel overtuiging van de superioriteit van deze wet spreken. Zij is minder gevorderd in de orde der beschaving, dan een wet die duizend jaar ouder is." (La méthode historique, blz. 169). De overeenstemming hier en daar der beide wetten wordt grif verklaard, doordat de stammen, die later het Joodsche volk maakten, gedeeltelijk uit de streek van Assyrië en Babylon (uit "Oer der Chaldeeën") zijn gekomen.

Maar eenmaal met onze aandacht dáár, ontdekten we er een kultuur van wel 'n zes duizend jaar voor onze jaartelling. Die dus al bestond (en wat is daar weer aan voorafgegaan!) een paar duizend jaar voordat "God" uit 'n leemen pop Adam had gemaakt. Dit geval vindt een parallel in het bijbelverhaal van Kaïn, Adam's zoon, die naar een vreemd land trok en zich daar een vrouw nam. Waar kwamen die mensen vandaan?

Wat 'n ongerijmdheden voor iemand wiens oogjes opengaan! Wat 'n mensenwerk, dat "goddelijke" en wat 'n broddelwerk van mensen! Wat moeten die vroegere Joden een stumperds geweest zijn! Over de klappen, die de kerk kreeg, door de ontwikkeling der wetenschappen en niet het minst van die der geschiedenis, zou een boek te vullen zijn, zoo dik als de Bijbel. Maar ik moet er wegens gebrek aan tijd vanaf zien, U er meer van mee te deelen. Gaan wij nu over tot de *Staatkunde*.

DERDE DEEL.

Op Staatkundig gebied *dacht* vroeger *niemand*. Dat deed alleen de Koning en de door hem aangewezen helpers (ministers) en in de Kerk deed het de Paus en de door hem gekozen Kardinalen.

Maar sedert we in *democratische* tijden verzeild zijn geraakt, denkt jan-en-alleman op staatkundig gebied mee, men gaat beseffen, wat organiseren is en hoe de politiek in elkaar zit.

Dat is voor de Kerk in zooverre een tegenslag, dat men bij een beetje aandacht er achter komt, dat zij een onderneming is van Italianen en ook beseft men, dat de groote bewegingen, bijvoorbeeld de Reformatie, een *achtergrond* hebben en dat Luther en de zijnen in hoofdzaak niets anders hebben gedaan, dan de godsdienstige formules uitvinden, waarbij vooral het Germanendom zich van het juk van het Romanendom heeft kunnen bevrijden. Vroeger waren ze onder het juk der Romeinsche veldheeren geweest, die hadden ze eruit gejaagd, maar Rome had weer kans gezien ze door middel van den godsdienst onder zich te krijgen en te houden. Terecht zei daarom onlangs Mussolini in een zijner Kamerreden, dat de Roomsche Kerk het eenige instituut is, dat de tradities van het oude Keizerlijke Rome voortzet, en terecht ook zong de oude dichter, Prosper van Aquitanië, de Romeinsche Kerk in een Latijnsch gedicht toe, al is het wat overdreven :

"Gij zijt geworden het hoofd der wereld
En al wat gij niet door wapenen bezit,
Dat houdt gij vast door godsdienst."

Deze *wetenschap* verklaart onmiddellijk het feit, dat Rome onder de door haar gekoloniseerde volkeren er niet aan denkt, ontwikkeling te brengen, doch ze integendeel in hun denken zooveel mogelijk verwarring bezorgt door het afgedreigde gelooven.

Dergelijke dingen zijn voor iemand, die ziet, zoo helder als het zonlicht. "Rome" is 'n *affaire*, 'n italiaansche *affaire*.

Dit wordt nog duidelijker, als men even stil wil staan bij hetgeen Monseigneur Geurts, in Limburg welbekend, schreef in "De Tijd" van 23 Februari 1922. Men had hem gevraagd, waarom vastgesteld was, dat altijd een Italiaan paus moet worden en toen antwoordde Geurts met een groote hulde aan de hoogere beschaving van de Italianen, eindigende met deze ontboezeming : "Italië is en blijft ... het land der Kerkelijke administratieve bekwaamheid en *onovertroffen diplomatieke geslepenheid*." Krachtens die "geslepenheid", die in dit

geval nu wel niet zoo buitengewoon is, zorgt men er altijd voor, dat in het college van 70 kardinalen immer een *Italiaansche meerderheid* is. De Paus (Italiaan) benoemt ze *zelf*.

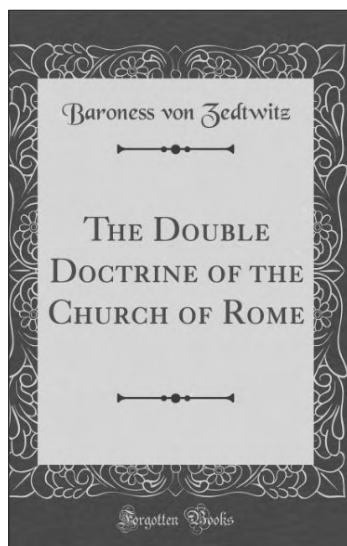
In den regel maar 'n stuk of zestig met een Italiaansche meerderheid, 'n tiental plaatsen houdt hij nog in reserve, om in tijd van nood nog even tien Italianen van zijn smaak eraan toe te kunnen voegen.

Het gevolg van dezen toestand is, dat in mijn tijd een menigte priesters en zelfs bisschoppen, dat "Romanisme" niet graag zagen; ja, Rome was verplicht, onder den titel van "veroordeeling van het Amerikanisme"(!), dergelijke ontevredenheid den kop in te drukken. Maar in ieder geval, iemand, die over "politiek" praat en deze dingen niet "ziet", moet in het vervolg maar liever over "politiek" zwijgen. Dat deze dingen zelfs hier en daar in de leekenwereld gezien worden, blijkt uit het volgende :

Het drama speelt in Amerika.

Daar leefde Miss Mary Caldwell, die door haar huwelijk de Markiezin des Moustiers-Mérenville werd. Zij stichtte de Roomsche Universiteit van Washington.

Maar verliet in 1904 de Roomsche Kerk, om protestant te worden. Zij had een zuster, de Baronesse von Zedtwitz en deze was pleegkind van den bekenden schrijver John Lancaster Spalding, Bisschop van Peoria. Gezocht om haar fortuin, heeft zij al van kindsbeen af veel contact met bisschoppen en kardinalen gehad, maar werd bovendien later ook in gezelschap van Monseigneur Spalding, de gast van veel bisschoppen in Europa en Amerika. Zij zegt omtrent deze *machthebbers*, hoofdagenten van Rome : "Bijna allen hielden er geen Christelijk gedrag op na". Dat zij "afvallige" werd, kan men uit deze woorden reeds vermoeden. Zij schreef toen een werkje "De Dubbele Leer van de Kerk van Rome" (The Double Doctrine of the Church of Rome) en daarin toont zij aan, dat er een "esoterisch" (voor de "ingewijden") en een "exoterisch" (voor de buitenwereld) roomschatholicisme bestaat. Zij

zet uiteen, dat Rome de groote propagandist is van macht en rijkdom en dat daardoor alle menschelijke vrijheid te loor gaat (De moderne slavenkwekerij van het oude Rome!) (blz. 51).

Zij vraagt op blz. 18, wat de leer dier onderneming is en antwoordt zichzelf: "Er zijn twee verschillende leeren. De eerste: eene voor de oningewijden of schapen; de andere: eene "voor de ingewijden of herders.

Met andere woorden, daar is een exoterisch en

een esoterisch Catholicisme. In de exoterische leer vindt het de middelen, om zichzelf tegen aanvallen te verdedigen en het stelt zich steeds gedekt op achter de bolwerken der Christelijke zedenleer. Het predikt liefde, oprechtheid, recht-vaardigheid, altruïsme, verkondigt

van de preekstoelen het Evangelie van Jezus-Christus en misleidt aldus de vijanden, die ontmoedigd afdeinen en een stelselmatigen aanval liever nalaten."

Ook de laster en de broodroof ontmoedigt een beetje de aanvallers, mag ik hier wel even tusschen voegen.

Door haar relaties, zegt ze op blz. 11, was het onvermijdelijk, dat ik mij ten slotte als lid opgenomen zag in de kerkelijke politiek en stond daar bij de bron en het hart van het esoterische "Katholicisme." (d. w. z. het Pausdom, het "Vaticaan", het "Romeinsche Hof",

waarvan de bisschoppen en de priesters niets anders dan respectievelijk hoofdagenten en agenten zijn). "Gods glorie en de leer van Christus waren daar slechts het wapen en het schild, om de werkelijke strevingen van het Vaticaan te verbergen."

Ook bij Baronesse von Zedtwitz, evenals bij haar zuster, de Markiezin des Moustiers-Mérenville, waren dus de "oogjes open gegaan" . . .

Wie nu eenmaal dergelijke dingen ziet en overigens levensmoed genoeg heeft, die kan onmogelijk als agent van Rome, de kerkleer tegen zijn eigen land- en rasgenooten uitspelen. Hij walgt van de onmaatschappelijke eischen van zijn stand, namelijk dat geen priester soldaat behoeft te zijn, geen belastingen behoeft te betalen en niet voor een burgerlijke rechtbank mag gebracht worden; hetgeen men de "onschendbaarheid van den geestelijken stand" noemt, maar dat "nationale ontmanning" zou genoemd moeten worden. Hij eischt niet langer van zijn landsbestuur, dat de scholen, waarin Rome het sluw domhoudend onderwijs voor zich opvoert, van het geld der nationale burgers worden gebouwd. Ja, hij zou een verbod daartegen eischen en de weigering, om op staatskosten oude kerken, vóór alles monumenten van knechting en slavernij, te restaureeren, waarin de exoterische leer van Rome de massa's onder het oude juk moet houden. Hij wil niet langer als verrader tegenover zijn eigen volk staan en zijn geloof voor inzicht verloren hebbend, verpandt hij zijn leven verder aan de gemeenschap der menschen, als mensch en medeburger.

VIERDE DEEL.

Het laatste, dat ik met U te bespreken heb, zijn de veranderingen die in het menschelijke inzicht zijn ontstaan door een zekere zedelijke evolutie, die wij, ondanks het gesputter der bisschoppen en hunne

onderhoorigen tegen lage halsjes en korte rokjes, in onze tijden doormaken.

De mensen zijn nu veel *oprechter* dan vroeger! Zoo worden velen tot afval gedreven en krijgen neiging zich bij de *veel oprechter werelddmensen* aan te sluiten, wanneer ze goed inzicht krijgen in het systematische toepassen van het *beginsel* der "pia fraus" (= vroom bedrog).

Wat is dat ? Pia fraus ? Wat bedoelt gij daarmee ? Ziet eens!

Van oer-oude tijden her, kwamen de mensen tot de priesters van elken godsdienst, om geestelijke voordeelen, die zij van hen verhoopten. De priesters

waren "middelaars", vereerde leiders tot "God", herders over de schapen, vaders ("patres" = paters) over kinderen en hielden ervan, zich zelfs een eerbiedwaardig uiterlijk te geven; waartoe hunne officieele kleedij meestal bijdroeg. De mensen zagen en zien zij als *kinderen*, wien het *het beste* gaat, als ze maar trouw gelooven, volgen en gehoorzamen; het een en ander zonder kritiek. Het zieleheil en het heil van den georganiseerden godsdienst, van de "Heilige Moeder", de Kerk dáár gaat het om.

En evenals de ouders in de huisgezinnen hun kinderen, liegend, vertelden van den ooievaar, van Sinterklaas, en zoo voort, om ze zoo goed en zoo kwaad als het gaat het pad der deugd te leeren houden, zoo heeft ook de geestelijke vader neiging, de waarheid soms geweld te doen, als het zieleheil, of het heil van de Kerk de onwaarheid, het leugentje-om-bestwil, de "pia fraus", of den slag-om-den-arm (*restrictio non pure mentalis*) hem dienstiger doet schijnen dan de naakte waarheid. Dit heeft zijn gevolg in het klein en in het groot.

In het klein; een enkel voorbeeld. Ik ontmoette eens een collega en deze vertelde mij, dat hij zooeven de "stuijpjes had afgenomen" bij een kind, dat een wanhopige moeder hem bracht. De goede man liet de moeder in den waan, dat hij kinderkwalen kon genezen en hij beter op zijn plaats was met 'n zegen, dan een dokter met advies of medicijn. Hij ondersteunde daarmee het geloof (dwaalgeloof) dier vrouw, hetgeen minstens nuttig was voor de H. Kerk.

Nog een geval in het klein. Als er lang droogte is, wordt om regen gebeden door den pastoor. Maar de pastoor *mag* dat pas doen, *als de bisschop het goed vindt*. De boeren vragen gebeden, als het *lang* droog is. Dan gaat

er een brief weg. Monseigneur wacht nog een poosje, het liefst tot Maandag en dan kan de volgende week Zondag het openbare gebed afgekondigd worden, als de boeren er allemaal bij zijn, om mee te bidden.

Onmiddellijk na het bidden begint het dan doorgaans te regenen als baksteen. Het gebed is verhoord!

Een geval in het groot. In Arnhem wilde men een Roomsche Sint Willibrordusschool bouwen. Daarvoor waren het wettelijk aantal handteekeningen noodig. Een der ijveraars zette er eenige *valsche handteekeningen* op, om het getal te completeeren, lichtte aldus den Staat op voor een paar ton en werd in de gevangenis gezet. Maar zijn biechtvader zal het hem niet erger hebben kunnen aanrekenen dan... een leugentje-om-bestwil, "pia fraus".

Pia fraus! Wat wemelt het in de kerkelijke geschiedenis van *ondergeschoven stukken*, die zelfs nu door iederen roomsehen geleerde als valsch moeten worden erkend, maar die eeuwen lang, als echt, grootelijks dienst hebben gedaan: Dionysius de Areopagiet, de Schenking van Constantijn, de Schenking van Pepijn en Karel den Groote, de Valsche Decretalen; om maar enkele stukken te noemen. Alles "pia fraus".

Wordt vervolgd.

De priester verleent de boeteling "vrijspraak en vrede" door de sacramentele absolutie. Er zijn drie voorwaarden voor de absolutie: de essentie van het gehele verhaal moet verteld worden, dat wil zeggen alle begane doodzonden en bij voorkeur ook de kern van de dagelijkse zonden, de boeteling moet berouw vertonen en moet het voornemen hebben zijn leven te veranderen.

Verslag van de Jaarvergadering van De Vrije Gedachte

Utrecht, 11 mei 2019

Dik Kruithof, secretaris

Anton van Hooff hield een voordracht over 'Houd het geloof 'erbuiten' die werd toegespitst op de grondwet (die geen wet is) waarvoor hij verschillende verbeteringsvoorstellen deed. Ook de Acte van Verlatinghe, waarover zijn laatste boek gaat, kwam aan de orde.

Hierna behandelden de ruim dertig aanwezigen (29 volgens de presentielijst) de agenda van de jaarvergadering. De notulen werden ongewijzigd vastgesteld, waarbij werd gevraagd naar de voortgang van de gesprekken met het Atheïstisch Verbond. Voorzitter Stanley Bakker vertelde dat hij in de loop van het jaar goede gesprekken heeft gevoerd maar zonder concrete uitkomsten, waarbij zijn gesprekspartner Frank Müller in het laatste gesprek met de mededeling kwam dat hij ermee stopt als voorzitter.

Jan van der Werff zegt dat hij bij de laatste jaarvergadering van het A.V. is geweest waar een nieuw bestuur is gekozen en de wens tot samenwerking met De Vrije Gedachte is uitgesproken.

Maarten Gorter vraagt of er iets geworden is van de sprekerspoule. Dit blijkt niet het geval.

Vanuit de leden wordt nog waardering uitgesproken voor de activiteiten van het Facebook-team. Leon en Stanley horen dat met dank aan.

Bij de behandeling van het jaarverslag merkt Anton van Hooff op dat de leerstoel in Groningen weer voor vijf jaar is vastgelegd. Dit zal in het Jaarverslag worden opgenomen. Verder wordt het ongewijzigd vastgesteld.

Ook het Financieel Verslag wordt ongewijzigd vastgesteld nadat de kascommissie haar goedkeurend oordeel heeft uitgesproken en een aantal aanbevelingen heeft gedaan, die het bestuur overneemt.

Na de pauze vinden bestuur en leden elkaar in waardering voor het werk van de redactie, waar een nieuwe hoofdredacteur en een nieuwe opmaker zijn aangetreden. Vanuit de redactie wordt gevraagd om tekstbijdragen van de leden.

Rik Min doet verslag van de lobbyclub, die door het tijdelijk wegvallen van de secretaris stil heeft gelegen. De drie leden zullen overleggen over de verdere voortgang.

Leon Korteweg, Dik Kruithof en Fabian van Langevelde

Bij de begroting komen verschillende ideeën naar voren voor activiteiten. Bestuurslid Leon Korteweg wil iets organiseren voor uitgetreden moslims. Bert Gasenbeek kondigt een boek aan over A.H. Gerhard, dat ook onderwerp kan zijn voor de Anton Constandselezing. Anton van Hooff pleit ervoor om de A.C.-lezing in een mooiere accommodatie te houden en Bert van Til vraagt aandacht voor 100 jaar Domela Nieuwenhuis.

Nadat het Contributievoorstel is aangenomen, worden de zittende bestuursleden herkozen. Wel zoeken ze aanvulling. Vanachter de bestuurstafel pleit Leon Korteweg voor iemand met de capaciteiten van een event-manager. Vanuit de zaal komt de suggestie om hiervoor een stageplaats te maken voor een student. Anton zegt dat nieuwe bestuursleden vroeger een poos konden meedraaien in het bestuur. Stanley zegt dat die mogelijkheid er nog is. Frans van Dongen zegt wel bestuurslid te willen worden voor politieke zaken.

De vergadering keurt goed dat Frans van Dongen zal gaan meedraaien in het bestuur.

Voorzitter Stanley Bakker kondigt de vernieuwde website aan die binnen een maand klaar zal zijn. Anton van Hooff wijst erop dat het goed is om de grote activiteiten langer van te voren vast te leggen.

Aan het eind van de vergadering krijgt Bert Gasenbeek de gelegenheid om de sluiting van het Humanistisch Historisch Centrum toe te lichten.

INGEZONDEN MEDEDELING

DOE MEE MET HUMAN

In een wereld waar scherpe tegenstellingen en botsende belangen de overhand hebben, biedt Human handvatten om uw eigen mening te vormen. Human is van plan hier nog lang mee door te gaan, maar voor het einde van dit jaar heeft omroep Human 150.000 vrienden nodig, anders is het einde verhaal.

Zover hoeft het gelukkig niet te komen. Want met uw hulp kunnen we er samen voor zorgen dat Human door kan gaan. Zo kunnen programma's als Brainwash, Het Filosofisch Kwintet en Dus Ik Ben blijven voortbestaan.

Hoe kunt u helpen?

Word vriend van Human! Want als vriend van Human zorgt u ervoor dat onze programma's kunnen blijven bestaan. Daarnaast bent u ook van harte welkom bij de televisieopnames en u ontvangt korting op exclusieve voorvertoningen of evenementen, zoals het Brainwash festival.

Het eerste jaar lidmaatschap kost slechts 63 cent per maand. Vriend worden kan via onze site: <http://bit.ly/humanvriend>

Als u onze vriend wordt, vinden we dat natuurlijk fantastisch. Alleen dan zijn we er nog niet. Daarom vragen we u graag om een gunst. Want als iedere vriend één iemand ook vriend maakt, halen we ons doel. Zo kan Human uw favoriete programma's blijven maken.

Waar sta jij in deze wereld?

De wereld van vandaag staat bol van scherpe tegenstellingen en botsende belangen. Meningen worden in stevige spierballentaal gepresenteerd als feiten. Wetenschappelijke kennis wordt gewantrouwd. Intussen stuwten ontwikkelingen in wetenschap en technologie ons voort in de vaart der volkeren. Waar sta je dan? En als je bent opgewassen tegen de druk van deze tijd, hoe onderscheid je dan feit en fictie waar algoritmen je de weg wijzen?

Hoe je in het leven staat bepaal je zelf

Makkelijker gezegd dan gedaan natuurlijk. Human biedt je handvatten. We onderzoeken persoonlijke levensvragen en maatschappelijke vraagstukken vanuit verschillende invalshoeken. Met open blik, verder kijkend dan onze neus lang is. Vanuit onze missie als publieke omroep en als spil in een netwerk van maatschappelijk betrokken organisaties. En ja: geworteld in het humanisme.

Human brengt je graag in beweging

Met onze programma's voor tv, radio en online, maar ook bij de evenementen die we organiseren, mikken we op hoofd en hart. Altijd vanuit dezelfde wens: actuele thema's agenderen en een beweging op gang brengen die uitmondt in positieve verandering. Ambitieuze? Absoluut. Mogelijk? Ja zeker. Samen met jou.

Durf te denken

We laten je verschillende perspectieven zien en dagen je uit: durf te denken. Verras je zelf met nieuwe inzichten. Onderzoek, kijk en luister. Verwacht van ons geen pasklare antwoorden. Wél een gezonde dosis blikverruiming.

Een mening?

Die vorm je zelf. Autonoom en zelfstandig. Dáár kom je verder mee. En met jou de wereld. Die is gebaat bij mensen die vragen stellen, initiatief nemen, onderzoeken, bereid zijn tot veranderen. *Doendenkers* die opstaan, verantwoordelijkheid nemen, de handen uit de mouwen steken voor een mooiere samenleving en een betere wereld. Denken doe je zelf, leven doen we samen. Denken

Doe mee met Human. Durf te denken.

Kleurplaat van het mysterie der Drie-eenheid, behorend bij het artikel van Anton van Hooff op pag. 6. De mooiste inzending belooft de redactie met een prijs die nog een mysterie is.

Stuur uw kleurplaat op naar de redactie van De Vrijdenker, zie pag. 2 in dit blad. Naast de gewone kleurpotloden kunt u natuurlijk ook gebruikmaken van de nieuwe digitale technieken. Dan kunt u rechtstreeks mailen aan onze redactie. Graag uw naam en adressen hieronder vermelden.

Naam:

Adres:

Email-adres:

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

(in de volgorde van hun bijdragen)

Louis van Koert ging in 1948 voor langere tijd als scheepswerktuigkundige naar zee; later had hij de leiding van een technische handelsonderneming met vestigingen in vijf Europese landen.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is student en redactielid van De Vrijdenker.

Piet Borst (Amsterdam 1934) is een Nederlands arts-biochemicus, moleculair bioloog en kankeronderzoeker. Hij is emeritus hoogleraar klinische biochemie en moleculaire biologie aan de Universiteit van Amsterdam, emeritus wetenschappelijk directeur van het Nederlands Kanker Instituut, NKI en het Antoni van Leeuwenhoekziekenhuis.

Enno Nuy ► (Aerd 1950) is ondernemer en oud-hoofredacteur van De Vrijdenker.

Ed Huitenga (Sassenheim 1940). HBS A. Katholiek geïndoctrineerd maar nu overtuigd non-theïst. Had vanaf 1960 met een broer een zaak in woninginrichting, bedden en meubelen.

Jos van Veen ex-RK. priester en auteur, begin 20e eeuw.

Dik Kruithof (Markelo 1947) is secretaris van De Vrije Gedachte. Schrijft over museumbezoek op de website De Leunstoel. Studeerde in Wageningen en werkte in de publiciteit, de sport, de ict en de politiek. Daarnaast was hij lange tijd actief in de schaaowereld, als schaker en bestuurder. Ook zat hij zes jaar in zijn woonplaats Leeuwarden in de gemeenteraad voor de PvdA.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
 - Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
 - A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
 - Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
 - Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
 - Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
 - Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
 - Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
 - Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
 - Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.
- Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden